

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

FİDAN ELXAN qızı İSMAYILOVA

Azərbaycan İtalyan dillərində siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətləri və onların tərcümə yolları

(Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin kütləvi informasiya vasitələrinə müsahibələrinin və çıxışlarının italyan dilinə tərcüməsi əsasında)

HSM - 060203 Tərcümə (İtalyan dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər _____ filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Günəl Məhəmməd qızı Bayramova

BAKI - 2022

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
I FƏSİL. Diskurs elminin nəzəri əsasları.....	7
1.1. Siyasi diskurs nədir.....	7
1.2. Siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətləri.....	17
II FƏSİL. Siyasi mətnlərin tərcüməsi zamanı rast gəlinən çətinliklər.....	26
2.1. Siyasi diskursa aid mətnlərin tərcüməsi spesifikasiyası.....	26
2.2. Siyasi nitqin üslubi keyfiyyətləri, ifadə tərzii və onların tərcüməsi zamanı rast gəlinən çətinliklər.....	36
2.3. Azərbaycan Respublikası prezidentinin çıxışlarının spesifik xüsusiyyətləri və onların tərcüməsi.....	52
NƏTİCƏ.....	65
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	68

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Təqdim edilən tədqiqat işi müasir dünyada lingvistikanın ən əhəmiyyətli məsələlərindən biri olan diskursun elmi araşdırılmasına aiddir. Diskursun bir nitq fəaliyyəti və kommunikasiya növü kimi üslub və ifadə imkanlarının geniş şəkildə araşdırılıb öyrənilmişdir. Müasir dövrdə konfranslarda, debatlarla, beynəlxalq görüşlərdə, aktual məsələlər siyasi diskursla həll edilir. Mövzunun aktualıq səviyyəsi cəmiyyətdə, dünyada, eləcə də ölkəmizdə baş verən siyasi və tarixi problemləri, diskurs vasitəsilə həll etmək, xalqın gözünü açmaq, yeri gələndə xalqın səsini dünyaya çatdırmaq üçün, diskursun rolu ilə əlaqədardır. Bu nöqteyi – nəzərdən, diskurs dövlət, millət var olduqca aktualdır. Azərbaycan dövlətinin təmsalında, millətin müasir dünyanın siyasi və mədəni həyatında yaxından iştirakı üçün diskursun əhəmiyyəti danılmazdır. Azərbaycanda diskurs elminə olan maraq və bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar davam etməkdədir. Çoxaspektli bir elm olan diskurs haqqında fərqli fikirlər, mülahizələr vardır. Siyasi diskurs dövlətin ictimai- siyasi, mədəni həyatında keçirilən bir sıra tədbirlərdə, müxtəlif sahələrdə, özünəməxsus üslubda təzahür edərək aktuallığını qoruyur.

Diskursun müasir dövrdə əhəmiyyəti , lingvistikada yeri hər zaman dilçi alimlərin nəzərində olmuşdur. Fərqli elmi araşdırmalar, müzakirələr aparılsa belə, yenə də diskurs anlayışına dair, müxtəlif ideya və təkliflər, dilçilərin fərqli mülahizələri bu istiqamətdə davam edir. Beləliklə, diskurs termini ilə əlaqədar, dilçi alimlər müxtəlif yanaşmalar, ideyalar irəli sürmüşlər. Diskursun dil üçün əsas vəzifəsi xalqa xidmət etməkdir.

Diskurs termini üzrə aparılan bütün tədqiqatlar, bu elmin daha dərinədən öyrənilməsinə yardımçı olur. Dil normaları, qrammatik, fonetik qaydaların dilimizdə mövcudluğu diskursu lazımlı və mənalı edir. Dillərarası ünsiyyətdə diskurs önəmli faktordur və rolu danılmazdır. Tədqiqat işində diskursun yazılı və şifahi növləri geniş şəkildə şərh edilmişdir. Şifahi

diskurs fikir və düşüncələrin elmi dillə əks olunmasıdır. Şifahi diskursdakı özünəməxsus jestlər yazılı diskursda durğu işarələri ilə təzahür etməsinə tədqiqat işində xüsusi yer verilmişdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Tədqiqat işi siyasi diskursu hərtərəfli şəkildə müzakirə edərək, dərinlən araşdıraraq eləcə də, dilçi alimlərin bu istiqamətdə fikir və düşüncələrini diqqətə alaraq təşkil edilmişdir. Diskursun öyrənilməsində elmi əsərlərə və bu istiqamətdə, məqalə və kitablara müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətlərini müəyyən etmək və bu məqsədən irəli gələrək aşağıda verilən vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir;

Tədqiqat işində diskursun digər elmlərlə əlaqəsi, fərqli və oxşar cəhətləri müqayisə edilərək müəyyənləşdirmək.

Müasir dövrdə diskursun cəmiyyətdə rolu və ifadə edilmə imkanlarını araşdırmaq.

Siyasi diskurslarda dillərarası fərqliliklər, morfoloji, sintaktik, qrammatik formada özünü büruzə verən məqamları geniş aspektdə tədqiq etmək.

İtalyan və Azərbaycan dillərində verilmiş siyasi diskursları müzakirə edərək, diskursun oxşar və fərqli cəhətlərini siyasətçilərin taktiki strategiyalarını müəyyənləşdirmək.

Siyasi diskursları müzakirə edərək, diskursun əhəmiyyətini, quruluşunu, dildə necə formalaşmasını öyrənmək.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Dissertasiya işinin əsas obyekt, siyasi diskurs və onun tərcümə yollarıdır. Tədqiqatın predmeti isə, ölkə başçısının çıxışlarının spesifik xüsusiyyətləri və onların tərcüməsi zamanı ortaya çıxan çətinliklərdir. Tərcümə zamanı rast gəlinən dillərarası fərqliliklər, tərcümə problemləri dissertasiyanın əsas məğzini təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq İtaliya və Azərbaycan prezidentlərinin diskursları elmi cəhətdən, linqvistik

baxımdan, geniş şəkildə təhlil edilmiş, oxşar və fərqli cəhətlər müqayisə edilmişdir. Dissertasiya işində İtaliya və Azərbaycan prezidentlərinin nitqləri, diskursları hərtərəfli şəkildə, sintaktik, leksik, qrammatik baxımdan tədqiq edilmiş, mövzu və janr eləcə də üslub nöqtəyi – nəzərdən təsnif edilərək, sistemli şəkildə təhlil edilmişdir. Bu faktlar dissertasiyanın elmi yeniliyini səciyyələndirən spesifik xüsusiyyətlərdən biridir. Dissertasiyada, ölkə başçısının çıxışlarının, diskurslarının özünəməxsus ifadə tərzinin öyrənilməsi tədqiqatın elmi yeniliyini göstərən məqamdır.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqatın aparılmasında bir çox elmi əsərlərdən və məqalələrdən, dissertasiya işləri, mühazirələr, internet resurslarındakı elmi materiallardan istifadə edilmiş, İtalyan və Azərbaycan dillərində ölkə başçılarının nitqlərindəki yazılı və şifahi diskurslara müraciət edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

1. Diskurs prosesi və onun ifadə tərzini linqvistik normalarla müəyyən edilir.

2. Diskurs iştirakçısının nitq prosesində istifadə etdiyi mimika və jestlər, şifahi diskursun əsas spesifik xüsusiyyətləridir və yazılı diskursda durğu işarələri ilə əks olunur.

3. İtalyan və Azərbaycan dilində verilən diskurslarda cümlə quruluşu qrammatik baxımdan tam fərqlidir. İtalyan və Azərbaycan dillərində fərqli adət-ənənələr tərcümə zamanı çətinlik yaradır.

4. Diskursiv mətnləri tərcümə edərkən, mütərcim öncədən mövzu ilə bağlı xüsusi terminləri araşdırmalı və hədəf dilin adət-ənənələri ilə tanış olmalıdır.

5. Azərbaycan və İtaliya Respublikası prezidentlərinin çıxışları tərcümə edilərkən, onların şifahi nitqindəki emosiyalar, yazılı mətnlərin sintaksisində də öz əksini tapır və tərcümə zamanı bu xüsusiyyətlər mütləq nəzərə alınmalıdır.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. Diskurs linqivistikada yalnız rəbitəli mətn, dialoq, monoloq, şifahi nitq və s. kimi deyil, həmçinin siyasi və mədəni faktorları özündə cəmləşdirən kommunikativ bir hadisədir. Tədqiqat materialı diskurs ətrafında müzakirəli məsələləri əhatə etməklə, təhsilin bakalaviatura və magistratura pilləsində təhsil alan tələbələr, nəqliq peşəsinə hazırlaşan mütəxəssislər, o cümlədən tərcümə peşəsi ilə məşğul olan şəxslər üçün faydalı ola bilər.

Dissertasiya işinin aprobeşiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universiteti Roman dillərinin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Mövzu ilə bağı 1 elmi məqalə dərc edilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi mündəricat, giriş, 2 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

DİSKURS ELMİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1 Siyasi diskurs nədir

Diskurs təbii şəkildə baş verən bir nitq faktıdır. Diskursun bir neçə növü vardır. Siyasi diskurs digər üslublardan lüğət fondu və rəsmiliyi ilə seçilir. Diskurs və mətn anlayışları həqiqətən çox bənzəsədə müəyyən fərqləri də vardır. Çünki diskurs mətn məvhumunu da özündə ehtiva edən daha geniş bir anlayışdır. Diskurs natiq və dinləyənin həyata keçirdiyi bir nitq prosesidir.

“Diskurs isə əksinə olaraq müəyyən sosial kontekstdə həyata keçirilən nitq kommunikasiyası prosesidir ki, burda onun xüsusiyyətləri həm forma, həm də məzmun cəhətdən əhəmiyyətli dərəcədə müəyyənləşir” [1, s.182].

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, diskurs dərk edilərək, qələmə alınan bir mətndir. Diskurs qəbul edilmiş dil normalarına, leksik və qrammatik qaydalara tabe olan, müəyyən ifadələrdən, cümlələrdən və onu təşkil edən termin və sözlərdən ibarətdir. Hər bir diskursun timsalında, onu şərh edən natiqin özünəməxsus bir üslubu vardır. Şifahi diskursda, natiqin hiss və emosiyaları, yazılı diskursda lazım olan durğu işarələri ilə təsvir edilir. Diskursu reallaşdıran, onun iştirakçıları və onların çıxış etdiyi mətndir. Mətdəki cümlələr arasında, zəncirvari bir mənə əlaqəsi vardır. Bu cümlələrdə öz növbəsində, bir-birinə müəyyən bağlayıcıların iştirakı ilə bağlanır. *“Diskurs termini adətən onun nə olmadığı, hansı terminə qarşı durduğu ilə müəyyənləşdirilir ki, adətən bu terminlərə də mətn, cümlə, ideologiya aid olur. Bu da onun mətdən ayrılmasına gətirib çıxarmışdır.”* [20, s.3].

Antik dövrlərdə, diskurs, ona olan tələbat nəticəsində genişlənərək tədricən müstəqil bir elm kimi inkişaf etmiş və bu minvalla, dövrün məşhur dilçi alimləri, natiqləri diskursu elmin xüsusi bir qolu kimi qəbul etmişlər.

Gözəl diskurs, siyasətçinin irəli sürdüyü fikir və düşüncələrini, ideyalarını əks etdirməyin bir üsuludur. Siyasətçi xalqa özünü tanıtmək üçün diskursa müraciət edir. Bəlağətli, aydın, səlis, mənalı, lakonik, anlaşılıq bir diskurs xalq tərəfindən, hər zaman yüksək qiymətləndirilir. Onu da qeyd edək ki, siyasi diskursun dili auditoriyanın anlayacağı mürəkkəb sintaktik ifadələrdən daha çox sadə dildə olmalıdır.

Diskurs onu əks etdirən mətnlə sıx əlaqəlidir. *“Diskursun tədqiqində və formalaşmasında mətn və kontekst çox mühüm rol oynayır. Mətni qəbul edənin əlavə olaraq ətraf aləm və yaxud situasiya haqqında biliyi də vacibdir.”* [19, s.81]. Siyasi diskursun mətni siyasi termin və ifadələrlə zəngindir. Doğrudur ki, keyfiyyətli diskurs üçün öncədən hazırlaşmaq, onun ən vacib məqamlardan biridir. Deməli, diskurs leksik və qrammatik qaydaları gözləməklə düzgün şəkildə qurulmalı, fikir və mülahizələr aydın, dəqiq, tutarlı yerli-yerində ardıcılıqla düşünüülüb sıralanmalı, dil normalalarının tələffüz, intonasiya, vurğu, kimi tələblərinə cavab verməlidir.

Diskurs birmənalı olaraq, cəmiyyətdə, insanlar arasında əsas ünsiyyət vasitəsidir. “Müasir dövrdəki ingilisdilli hüquqi mətnlərin diskursiv xüsusiyyətləri” adlı araşdırmasında Ağazadə A. qeyd edir ki: *“Diskursun psixoloji və ya koqnitiv cəhətdən öyrənilməsi onun fəal, üslubi, arqumentativ təhlilindən fərqlənir. Bu zaman koqnitiv yanaşma diskursun empirik anlamasını nəzərdə tutur. Beləliklə, ritorik vasitələr də təkcə semantik cəhətdən deyil, biliklərin koqnitiv proses və ifadəsi ilə də izah olunmalıdır.”* [5, s.14].

Diskurs haqqında fərqli fikirlər vardır. Bəzən deyirlər ki, dil – siyasətçilərin siyasi, iqtisadi və sosial ayrı-seçkilik yaratmaq, kütləni öz tərəfinə çəkmək üçün istifadə etdiyi ən güclü silahdır. Siyasi diskursda, siyasi terminlərdən geniş şəkildə istifadə edilir, terminoloji və siyasi olmayan ifadələr, sözlər adi dildə olduğu kimi işlənir.

“Danışq dilinin formalaşmasında hansısa yad təsirlərin və ya icbariliyin olması şərt sayılısada, cəmiyyət həyatında baş verən bəzi ictimai-

siyasi hadisələrin təsirini inkar etmək düzgün sayılmaz . Onu da nəzərdə tutmaq lazımdır ki, ilkin dil insan və təbiət amillərinin qarşılıqlı münasibəti əsasında formalaşmış olsa da sonrakı mərhələrdə cəmiyyət amili üzrə fərqlənmələr və dəyişmələr baş vermişdi.” [40, s.102].

Qeyd edək ki, siyasi diskurs, elmi linqvistika, psixologiya və digər elmlərlə əlaqəlidir. Siyasi diskursun məqsədi, qarşı tərəfi və auditoriyanı inandırmaq, inandıрмаğa çalışmaqdır. Diskurs– şifahi nitq,söz,jest və digər əməllərin yekun göstəricisidir. Siyasi diskursda, fərqli sahələri əhatə edən nitq elementlərinin, leksemlərin tədqiqi, araşdırılması hər zaman aktual məsələlərdəndir. Ümumiyyətlə, diskurs mental düşüncənin təzahürüdür. Siyasətçi fikir və ideyalarını siyasi üslubda ifadə edir. Diskursda işlənən fərqli üslubları, məcazları, üstüörtülü ifadələri nəzərə alsaq, olduqca rəngarəng bir nitq fəaliyyətidir. Ölkələr arasında siyasi məsələlər siyasi diskursun köməyi ilə yoluna qoyulur. Şifahi diskursdakı jestlər, yazılı diskursda durğu işarələri ilə öz əksini tapır. Siyasi debatlarda diskursun rolu əvəzsizdir. Diskursun əsas tədqiqat obyektı dialoq mühitidir. Diskurs dialoqla reallaşır.

“Deyilənlərdən belə məlum olur ki, mətnin müvafiq şəkildə anlaşılması üçün onun formasından asılı olaraq, oxucunun yanaşma tərzini də nəzərə almaq zəruridir. Şübhəsiz ki, təsəvvüfi və kosmoqonik mətnlər özlərinə qarşı üçüncü tip - üç mənəni nəzərdə tutan müqəddəs və heroqrofik yanaşma üsulunu tələb edirdilər. Bu üsullar bir-birinə müvafiq olsalar da, eyni zamanda olduqca müxtəlif idilər ki, bu da onların qeyri-adiliyini təşkil edirdi.” [34, s.29-30]. Diskursun mətni siyasi termin və ifadələrlə zəngindir. Siyasi diskurslar arasında diskursiv əlaqə, rabitə vardır. Bu əlaqələr müəyyən informasiyalar ilə zəngindir. Diskursun mətni hər hansısa bir məsələnin həlli məqsədi ilə həyata keçirilir. Konfranslarda, debatlarda diskursun tərəfləri arasında fikir mübadiləsi canlı baş verir. Diskursun reallaşması üçün, diskursu təşkil edən mətn, diskursu nəql edən iştirakçıların olması vacibdir. Diskurs cəmiyyətin həyatında mühüm yer tutur. Diskurs

sənəti siyasətçinin qabiliyyətini, istedadını üzə çıxarır. H.Əliyev, Elçibəy, M.Ə.Rəsulzadə kimi natiqlər, öz diskursları ilə, gənc kadrlara nümunədir. Beləliklə, cəmiyyətə xidmət edən yeni - yeni təbliğatçılar yetişir. Diskursun əsas spesifik xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, diskurs söyləyən siyasətçi mövzu ətrafında, söhbəti gedən ölkə haqqında kifayət qədər məlumat toplamalıdır. Bu da fikrin siyasi əsaslarla ifadə olunmasına kömək edir. Kimliyindən asılı olmayaraq, siyasətçi öz diskursunda hər zaman xalqı müdafiə etməli, xalqına yaxından bağlı olmalıdır və həqiqətlərin üzə çıxarılmasında, kütləyə çatdırılmasında öz məharətlərindən istifadə etməlidir.

Çağdaş dövrdə siyasi diskursun köməyi ilə siyasətçi cəmiyyət arasında, qurumlarda idarələrdə, müxtəlif sahələrdə çalışan insanları informasiya ilə təmin edir, buna görə də cəmiyyətimizə savadlı natiqlər lazımdır. Diskursun gücü ilə natiq xalqın bir növ təşəbbüskarıdır. Dövrün tələblərinə cavab vermək üçün hər bir siyasətçi dərin biliyə və müşahidə qabiliyyətinə malik olmalı, diskursunu mükəmməl şəkildə qurmalıdır. Diskursun keyfiyyəti üçün dil normalarını, incəliklərini dərinləndirmək vacibdir. Siyasi diskursda milli-mənəvi dəyərlərə önəm verilməlidir. Bu istiqamətdə hər bir diskursu ifadə edən siyasətçinin öz baxışı, öz izahı vardır ki, bu da özünü müxtəlif çeşidli auditoriyalarda göstərir. Belə nəticəyə gəlirik ki, siyasi liderin nitqinin gücü, diskursa qətiyyət, tutarlılıq inam gətirir. Diskurs cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynayır.

“Diskursun geniş yayılmasına xidmət edən səbəblərdən biri də, dünyanın siyasi mənzərəsinin dəyişməsilə yanaşı, dilin öyrənilməsində yeni metod və paradigmlərin yaranması oldu. Artıq indi dili semiotik və linqvosemiotik vasitələr sistemi kimi tədqiq etməyə başlayıblar. Semiotik yanaşma diskursu təkcə dil hadisəsi kimi deyil, həm də bir çox sahələri əhatə edən pragmatik bir məsələ kimi öyrənməyə imkan verir.” [41 ,s.10].

Siyasi diskurs kütlənin maraqlarını müdafiə etmək, şüuraltına təsir etmək, digər əxlaqi prinsiplər üzərində müzakirələr və digər bu kimi arqumentlər üzərində qurulur.

Diskurs uzun müddətdir ki, bir elm kimi mütəxəssislərin diqqətini cəlb etmiş və bu istiqamətdə bəzi elmi mübahisələr yaranmışdır. Siyasi diskursun bir neçə növü vardır; ölkə başçılarının andiçmə nitqi, siyasi məruzələr, mühüm bir iclasda illik məruzə, debatda çıxış, siyasi müzakirə, mitinqlərdəki çıxışlar, siyasətçilərin nitqi, mitinqlər, qanunvericilik layihələri, parlament mübahisələri və s.

Hər bir dövrün özünəməxsus siyasi rejimi, məşhur siyasətçiləri, natiqləri vardır və onların ifasında siyasi diskurs cəmiyyətin həyatında, rifahın yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynamışdır. İctimai-siyasi diskurs dövrün güzgüsüdür, onun keyfiyyətlərini özündə əks etdirir. Müasir dünyada siyasi baxışlar ictimai-siyasi diskursla təzahür edir. Keçirilən mitinqlər, debatlar, nümayişlər siyasi diskursun müsbətə doğru inkişafına aparır. Siyasi diskurs əksərən kütləvi xarakter daşıyır və xalqa, millətə xidmət edir. Siyasi diskurs əsasən, nitqdə verilən mesajdan və qarşı tərəfə münasibətdən asılıdır. Diskursun müvəffəqiyyət qazanması kütlənin buna yanaşmasından asılıdır. Buraya inandırıcılıq qabiliyyəti və s. daxildir .

Diskursda aktual məsələlərə toxunmaq, kütlənin maraq dairəsində olmaq diskurs üçün əsas şərtlərdəndir. Diskursun gücü ilə kütlələri öz tərəfinə çəkmək və inqilab yaratmaq diskurs üçün realdır. Hər şeydən öncə, siyasi diskurs təsirli olması üçün müəyyən kateqoriyalara uyğun qurulub tələblərə cavab verməlidir.

Diskursda metaforalara da rast gəlirik. Mənanı qüvvətləndirmək üçün, bu və ya digər ifadə vasitələri diskursda da, geniş şəkildə istifadə edilir. İrəli sürülənin fikrin tam çatdırılması üçün, bəzən metaforaların işlənməsi zəruridir. A.Məmmədovun gəldiyi fikirlərə görə: *“Siyasi diskursda metaforalardan istifadə mifik təfəkkürün ilkin qatlarına hesablanır o təfəkkürün dərk etmə gücünü artırır metaforasız siyasi diskursda siyasi gəlişmələrin əyri hərəkətlərini dərk etmək çətindir. Siyasi diskursda metafora dərk etmə üçün qanuni əsas yaradır yəni siyasi diskursun hədəfə çatmasında*

metaforalardan istifadə qanunidir. Metafora siyasi diskursu başa düşmək üçün idrak qanunudur.” [30, s.49].

Siyasi diskurs, linqvistik elementləri özündə ehtiva edən bir nitq prosesidir. Siyasi diskursda rast rəldiyimiz metafora və digər ifadə vasitələri mənanın qüvvətlənməsinə, fikrin hərtərəfli dərk edilməsinə təkan verir.

Beləliklə, verilmiş diskursu hərtərəfli formada şərh edərkən dil işarələri ilə kifayətlənmək doğru deyil, yoxsa siyasi diskursun əsas niyyəti və məqamı diqqətdən kənar qalacaq. Siyasi diskurs aktual məsələləri əhatə edərək, dövrün tələblərinə cavab verməlidir. Siyasi diskurs ünsiyyətin xüsusi bir növüdür və buna görə də, siyasi ünsiyyət vasitələrinin müəyyən edilməsi, dilin təsir vasitəsi kimi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün vacibdir. Bu mənada, siyasi diskursun öyrənilməsinin vacibliyi siyasətçilərin diskursun auditoriyaya təsirinin ən yaxşı yollarını tapmaq zərurəti ilə meydana gəlir. Cəmiyyət üçün siyasi diskursun əhəmiyyəti və rolu danılmazdır. Çünki Azərbaycan demokratik bir dövlətdir və siyasi məsələlər açıq müzakirə edilib, xalqa çatdırılır və diskursun gücü ilə həll edilir. Müşahidə edirik ki, siyasi diskursla dövlətyüklü məsələlər açıq müzakirə edilərək yoluna qoyulur.

Verilmiş nümunədə cənab prezident İlham Əliyevin nitqinə diqqət yetirək:

“Heç bir hədə-qorxu bizi yolumuzdan döndərə bilməz. Çünki haqq yolundayıq, yumruq kimi birik. Bu birlik əbədidir və əbədi olacaq! Əziz həmvətənlər, mən hələ müharibənin ilk günlərində sizə söz vermişdim ki, biz düşməni torpaqlarımızdan qovacağıq, sona qədər qovacağıq. Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!” [44]. (*Nessuna minaccia può fermarci. Perché siamo sulla strada giusta, uniti come un pugno. Questa unione è eterna e durerà per sempre! Cari compatrioti, vi ho promesso nei primi giorni di guerra che espelleremo il nemico dalle nostre terre, fino alla fine. Garabagh è nostro! Il Karabakh è l'Azerbaijani*).

Nəzər yetirdiyimiz siyasi diskurs ən ali səviyyədə qurulmuşdur. Diskurs xüsusi bir ünsiyyət növüdür və buna görə də müasir cəmiyyətdə siyasi

diskursa hər zaman ehtiyac vardır. Əziz həmvətənlilər - xitabı diskursun səmimi səviyyədə qurulduğunu göstərir. Diskursiv mətnləri təhlil edərək, buradakı üslub xüsusiyyətlərini və xalqı inandırma taktikalarını görə bilərik. Hər diskursun özünə xas bir lüğət fondu və üslub xüsusiyyəti vardır .

Diskursun mövzusunda aslı olaraq, natiq sərt və ya mülayim bir ifadə tərzini seçə bilər. Bəzən müşahidə edirik ki, kütlə qarşısında çıxış edən liderin diskursundakı jestlər və ifadə tərzini bir növ hipnoz xarakteri daşıyır. İnandırma qabiliyyəti diskursun əsas özəlliklərindəndir. Siyasi diskursun xüsusiyyətlərindən danışarkən onu da qeyd edək ki, təsirli bir diskurs üçün, kifayət qədər tutarlı kəsərli arqumentlər gətirmək doğru bir taktika seçmək zəruridir. Diskursa yalnız linqvistik dil elementləri mövqedən yanaşmayaq, burada müəyyən sübutlar, dəlillər, tarixi faktlar da əhəmiyyətli yer tutur. Siyasi diskurs dedikdə, müxtəlif növ söz və ifadələrin mövzu üzrə, özünəməxsus şəkildə sadalanması, mətn kimi formalaşması başa düşülür.

“İnsan ictimai varlıq olduğuna görə onun bir sıra dərk etmə və təfəkkür fəaliyyətlərinin müəyyən fəzaları bəzi hallarda söz nitq və dildən istifadə yolu ilə həyata keçir: vizual –vokal dərk etmə zamanı gerçəklik elementinin mənimsənilməsi yazılı və şifahi nitqdən istifadə etməklə reallaşır (birinci aktın birinci fazası) sinktual dərk etmənin nəticəsi bəzən yeni yaranmış dil struktur vahidi bəzən intellektual nitq olur (ikinci aktın birinci fazası) nitq əsasən müxtəlif təfəkkür aktlarında müşahidə edilən total modullaşma nəticəsində yaranır (birinci aktın dördüncü fazası) və mənimsənilir.” [15, s.199].

Geniş mənada siyasi diskurs, bütövlükdə, siyasətçilər tərəfindən təşkil edilən və istifadə olunan bir ünsiyyət formasıdır. Siyasi diskurs haqqında deyilən,irəli sürülən mülahizələrin çoxsu göstərir ki, bu ünsiyyət forması prezidentlər, nazirlər, dövlət məmurları, hökumət, parlament və siyasi partiyaların üzvləri tərəfindən, yerli və beynəlxalq səviyyədə istifadə

olunur. Azərbaycan və İtalyan dillərində çox sayda prezident ritorikası nümunələri vardır. Verilmiş nümunədə Prezident Sercio Mattarellanın diskursunu gözdən keçirək.

“La dolorosa questione del Nagorno- Karabakh, costituisce un ostacolo innegabile alla pacificazione del Caucaso e ne riconosciamo tutta la gravità.” [43, s.16] .

“Ağrılı Dağlıq Qarabağ məsələsi Qafqazda sülhün yaranması üçün inkaredilməz maneədir və onun bütün çətinliyini dərk edirik.” [43, s.20]. “*La dolorosa questione del Nagorno Karabakh*”- ifadəsində “*dolorosa* – “*ağrılı*” - sifəti ilə siyasi mövqeyini, Qarabağ məsələsinə biganə olmadığını bildirmişdir. Prezident siyasi diskursunda sülhün, əməkdaşlıq təfədarı olduğunu geniş şəkildə ifadə etmişdir. Siyasi diskursda fikrin aydın ifadəsi vacib məsələdir. Diskursda deyilən hər bir sözün yeri və anlamı diqqətlə seçilməli və istifadə edilməlidir. Xalq qarşısında diskurs söyləmək, olduqca məsuliyyətli bir işdir. Siyasi diskurs söyləyən şəxslər də, öz növbəsində, bu sahə üzrə seçilən və təyin edilən şəxslərdir. Siyasi diskursun vasitəsilə dövlətin daxili və xarici əlaqələri qaydaya salınır.

Qədim dövrlərdən bəri, dil və siyasət arasındakı möhkəm əlaqələr hər zaman dünyada baş verən sivilizasiyalarda önəmli rol oynamışdır. Diskursun digər cəhətləri ilə yanaşı, məcazi söz və ifadələrlə neologizmlərlə zəngin olması da önəmli faktordur, dilimizin ayrı-ayrı funksional üslublarına – bədii, ictimai-siyasi, publisistik, məişət, adi danışiq üslublarına aid frazeoloji birləşmələri məqsədəuyğun şəkildə istifadə oluna bilər. Bu birləşmələr nə qədər yerli-yerində işlədilsə, nitq bir o qədər zəngin, əlvan və rəngarəng olar.

“*Frazeologiya dilçiliyin mürəkkəb sahələrindən biri hesab edilir. Frazeologizmlər, hər şeydən əvvəl söz birləşməsi olub ünsiyyətə xidmət edir. Hər bir dilin frazeoloji sistemində somatik frazeoloji birləşmələr əhəmiyyətli yer tutmaqdadır.*” [32, s.142].

Diskurs cəmiyyətdə və dövlətlərarası münasibətlərdə, ən təməl ünsiyyət aktıdır. Siyasi diskursun əsas məğzini hakimiyyət uğrunda mübarizə

təşkil edir. Mətnin müxtəlif növləri müəyyən mənada sosial həyatı özündə əks etdirir, buna görə də mətn tipləri də müxtəlif və rəngarəng olur.

Diskursun şifahi və yazılı olması mühüm amillərdən biridir. Ədəbi və akademik diskurslar yazılı olması ilə fərqlənir. Dini diskursun üslubu jurnal, qəzet janrdan fərqlənir. Bədii diskurs adətən şair, yazıçının təxəyyülündən ibarət olur, bədii diskurs adətən real zamanda baş vermir. Məsələn məhkəmə iclası, rəsmi görüşlər, dövlət başçısının xalqa müraciəti şifahi mətn janrlarındandır və real zamanda baş verir. Bədii mətnlər yazıçının xəyal və arzularını əks etdirdiyi təqdirdə, informativ mətnlər real aləmi, həqiqi dünyanı yansıdır. Diskursu tam dərk etmək və vahid nəticəyə gəlmək yolundakı əsas mübahisə diskursun olduqca geniş anlayış olmasıdır.

“Şübhəsiz ki, bu dövrün ən mühüm əlamətlərindən biri də budur ki, o kommunikativ əlaqələr şəbəkəsini genişləndirməklə yanaşı, onu bir sistem kimi, həm də sıxlaşdırmış, bəşəri ünsiyyəti daha çevik forma və vasitələrlə zənginləşdirmişdir.” [26, s.80].

Diskursa fərqli yanaşmalar mövcuddur. Belə ki, diskurs kommunikasiya prosesində, danışanla dinləyən arasında baş verən hadisədir. Geniş mənada diskurs müəyyən zaman, məkan və s. kontekstdə kommunikativ hərəkət prosesində danışanla dinləyən arasında baş verən kommunikativ hadisədir. Bu ünsiyyət prosesi, nitq hadisəsi şifahi və ya yazılı ola bilər. Dövlətlər arasındakı məktublar, siyasi debatlarda, konfranslardakı müzakirələr, mitinqlərdə çıxışlar və s. buna misal çəkə bilərik.

“Mühazirəçi nitqin göstərilən hər iki formasından istifadə bacarığına yiyələnəməlidir. Xüsusən, spontan nitqə daim hazır olmalı, hər hansı bir şəraitdə öz fikrini toplamağı, sistemləşdirməyi, onu münasib sözlərlə, ifadələrlə başqalarına çatdırmağı bacarmalıdır.” [6, s.109]. Siyasi diskurs yüksək səviyyədə mütəxəssislər tərəfindən qurulmuş bir nitq bacarığı və xüsusi ünsiyyət formasıdır. Siyasətçilər auditoriya qarşısında çıxış edərkən, auditoriyanı inandırmaq üçün xüsusi strategiya və taktikalardan istifadə edirlər. Siyasi diskurs psixoloji, sosial elmlərlə də əlaqəlidir. “Diskurs”

anlayışı müasir sosial elmlərlə əlaqəlidir. Ümumiyyətlə, diskurs dedikdə, insanların müxtəlif gündəlik təcrübələrdə - fəaliyyətlərdə, siyasətdə, reklamda, sosial qarşılıqlı fəaliyyət sahəsində, iqtisadiyyatda və mediada hazırladıqları yazılı və şifahi diskursiv mətnlər başa düşülür. Diskurs həmçinin ünsiyyət zamanı baş verən bir sıra psixi prosesləri də əhatə edir.

Siyasi diskurs müəyyən qaydalarla tənzimlənən rəsmi ünsiyyət növüdür. Siyasi diskurs ictimai qurumlarda həyata keçirilən, onların təşkilatının ayrılmaz hissəsi olan ünsiyyət kimi başa düşülür. Siyasi diskursun xarakterik xüsusiyyətləri arasında onun bir sıra funksiyaları da var. Siyasi nitqin əsas özəllikləri sırasında çıxış zamanı inandırıcı olmaq və kütləni ələ almaq bacarığı dayanır. Amma elmi konfranslarda hansısa tarixi faktlara, sübuta, müəyyən cədvəl və rəqəmlərə ehtiyac olarsa, siyasətçi şərh edəcəyi məsələni müəyyən plan üzrə qeydlər əsasında apara bilər. Diskurs prosesində nitq üçün əsas keyfiyyət məhz onun yaddaşdır. Güclü yaddaşa malik siyasətçilərin həmişə deməyə sözü olur, çıxışını maraqlı qurub diqqəti cəlb edə bilir, faktlardan yerli-yerində, məqamında istifadə etməyi bacarır. Konfransda, açıq havada, mitinqlərdə, izdihamlı kütlə qarşısında və ya böyük auditoriyada birbaşa çıxış edən siyasətçilər yeri gəldikcə əl-qol hərəkətlərindən, mimikadan da faydalana bilər.

Siyasi diskursda nitq fikrini müəyyən jestlərlə ifadə edərkən mənaya ekspressivlik verir, nitqi daha təsirli olur. Mimika nitqə uyğun edilən üz hərəkətləri anlamında işlənir. Danışiq zamanı bədən hərəkətləri – qaş-göz hərəkətləri, başı aşağı salmaq və ya yuxarı qaldırmaq, şəhadət barmağını qaldırmaq (prezident İlham Əliyevin çıxışlarında tez-tez müşahidə edirik) və s. müəyyən qədər sözün ifadənin təsir gücünü artırmağa kömək edir. Belə jest və mimika söylənilən fikrə uyğun olmalıdır. Danışanın əl, qol hərəkətlərinə yol verməsi, üz, qaş hərəkətlərini icra etməsi və s. şifahi nitqdə əlavə təsir etmə vasitələridir.

1.2. Siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətləri

Cəmiyyətin tərəqqisi, elm və texnikanın inkişafı, millətlərin sivilizasiyası ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan dilinin lüğət fonduna yeni sözlər daxil olur və onların sayəsində, diskurs elmi də günümüzə inkişaf edərək təkmilləşir və daha da zənginləşir. Natiq diskursunu gözəl, ifadəli, kəsərli axıcı çatdırmaq üçün zəngin söz ehtiyatına malik olur. Söz ehtiyatı, dilinin lüğət tərkibi artdıqca, diskurs daha rəvan, səlis, axıcı düzgün şəkildə formalaşır. Diskursda reallaşan bir sıra nüanslar; mədəni nitq, düzgün danışmaq mədəniyyəti, tərcümədə də, mütərcimin qələmindən olduğu kimi əks olunur. Diskurs zəngin və uzaqgörən dünyagörüşü bacarığı ilə kütlələri idarə etmə, ram etmə bacarığıdır. Diskursun uğuru üçün fitri qabiliyyət, istedad lazımdır, zəngin dünyagörüşünə malik olmaq burada zəruridir.

“İnsanın maddi fəaliyyətinin əsasında onun biliyi, planı, ixtiraları və s. mövcuddur ki, bunlar da mənəvi dəyərlər sisteminə daxildir. Ümumiyyətlə, mənəvi sərvətlərin spesifik xüsusiyyəti onların unikallığı, təkrarsızlığı, orjinallığıdır.” [7, s.88].

Müasir dünyada, auditoriya qarşısında, çıxış etmək, diskurs söyləmək siyasi məsələlərin həlli üçün ən vacib bacarıqlardan biridir. Lakin kütlə qarşısında çıxış etmək, diskurs söyləmək yüksək hazırlıq, məsuliyyət tələb edən bir işdir. Siyasi diskursun uğuru diskursu söyləyən natiqdən çox aslıdır. Məhz gözəl nitq qabiliyyətinə malik olmaq siyasi diskurs üçün şərtidir. Ölkə başçıları, dövlət xadimlərinin, müxtəlif konfranslarda diskurs söyləməsi iş həyatlarının ayrılmaz hissəsi hesab edilir. Hər bir özünəməxsus diskurs üslubuna sahib ölkə başçısı, yerində işlədilən mimika və jestlərə, kütlə qarşısında nümunəvi çıxış göstərərə bilir.

Müasirləşmək və milliyyətçilik ideyaları diskurs üçün zəruri tələblərdir. Siyasi diskurs öz növbəsində demokratiyanı təbliğ edir, əlbətdə ki, fərqli aspektdən. Siyasətçilər siyasi diskursdan təkcə demokratiya uğrunda deyil,

həm də hakimiyyət uğrunda mübarizədə bir silah kimi istifadə edirlər . Siyasi diskurs daha çox hakimiyyəti qorumaq əldə saxlamaq üçün qurulan və nəql edilən bir məndir .

Natiq siyasi debatda demokratiya və azadlıq haqqında diskursu ilə təkcə demokratiyaya nail olmaq yox, həm də hakimiyyətə gəlmək və ya hakimiyyətdə qalmaq üçün məharətlə istifadə edir. Beləliklə, siyasi diskursun əsas mövzusu kimi maaş, cinayətlərin azaldılması, iqtisadi yüksəliş və ya ictimai xidmətlərin yaxşılaşdırılması kimi insanlara daha yaxın məsələlər siyasi çıxışlarda da çox yer alır .

“Nitqin psixolinqvistik təhlili zamanı mətnin kommunikantlarının fəaliyyətində qurucu vasitə kimi dərk olunması mühüm amil hesab edilir. Mətn kommunikasiyasının əsas vahidi kimi danışanlar arasındakı münasibətlərə daxildir, o, fəaliyyəti strukturlaşdırır, danışanlar arasında münasibətləri tənzimləyir və planlaşdırır .” [28, s.55].

Diskursun cəmiyyətdə, müxtəlif sahələrdə çalışan insanlar arasında, fikir mübadiləsində rolu zəruridir. Diskurs qəbul edilmiş müəyyən dil normaları çərçivəsində reallaşır. Diskursun konkret bir ölçüsü yoxdur. Onun mövzusu iştirakçılar tərəfindən müəyyənləşdirilir. Bu səbəbdən siyasi diskurslar həmişə cəmiyyətə yaxın və onların eşitmək istədiyi məsələlər ətrafında baş verir. Siyasi diskursda hər zaman bir rəqib və kütlə vardır. Siyasi diskursun qurulması strateji baxımdan düşünülmüş bir oyundur. Sadə, aydın cümlələrlə insanlarda nikbin əhval-ruhiyyə yaratmaq uğurlu diskursun spesifik xüsusiyyətlərindəndir. Siyasətçi keyfiyyətli bir diskurs üçün ana dilinin dərin qatlarına, dil normalarına bələd olmalıdır. Dünya səviyyəsində siyasi liderlər, N.Mandela, M.K.Atatürk , H.Əliyev kimi dövlət xadimlərinin natiqlik məharəti, hər zaman ön planda olmuşdur.

Cəmiyyətin özəyi olan gənclərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında, diskursun rolu təqdirəlayiqdir. Siyasətçinin diskursu qısa, yığcam, aydın, anlaşılıq, elmi cəhətdən qüvvətli, tutarlı və yeri gələndə kəskin, yüksək intellektli olmalıdır, bir sözlə, mühazirələr, debatlar, söhbətlər, çıxışlar

günün tələblərinə cavab verməlidir. Diskursa aid olan bütün bu xüsusiyyətləri isə gənclərimiz prezidentin nitq nümunələrindən mənimsəyirlər. Nitqin təsirediciliyi dedikdə, onun auditoriya üçün təsirli, ağlabatan olması və xalqın bütün varlığı ilə ona diqqət kəsilməsi nəzərdə tutulur. Bu cür diskurs bir növ cəmiyyətin qəlbinə, beyninə yeridilir və onun mənimsənilməsində mühüm rol oynayır. Diskursun quruluşu da sadə olmalıdır. Lakin təkcə sadəlik bəs deyil, həmçinin dolğun və düşündürücü də olmalıdır. Diskursda, həmçinin xüsusi, siyasi terminlərdən istifadə olunmaqla diskursun kəsəri artır.

İntonasiyanın diskursdakı yeri danılmazdır. Natiqin hiss və həyəcanı, qəzəb, sevinc kimi emosiyaları, məhz intonasiya vasitəsilə ifadə edilir. Nitq prosesində müəyyən yüksək və ya alçaq temtdə müşahidə edilir.

“Sintaktik vahidlərin intonasiya variativliyinin qrammatik xüsusiyyətlərlə sıx əlaqədə öyrənilməsi göstərir ki, bu vahidlərin intonasiya strukturu həmişə qrammatika ilə sıx bağlıdır.” [13, s.7].

Siyasi debatlardakı diskurslarda, mürəkkəb cümlələrə daha çox rast gəlirik. Təsirli diskursda, həmçinin, şərh olunan məsələlərə aid sözlər özünəməxsus bir şəkildə qeyd edilir. Diskursun üstün spesifik cəhəti ondan ibarətdir ki, diskurs hansı auditoriya qarşısında söylənilməsindən asılı olmayaraq sadə, anlaşılıq olmalıdır. İstər sadə və istərsə də, mürəkkəb quruluşlu cümlələr şəklində ifadə olunan diskurs məzmunca aydın, tutarlı və bir o qədər də təsirli olmalıdır.

Diskurs haqqında deyilən fikirlərdən belə aydın olur ki siyasi diskursu təşkil edən mətn məhz nümunəvi olduğu üçün bu qəbildən olan əsərlərdə üslubi vasitələrə daha ciddi diqqət yetirilir və yer verilir. Onu da əlavə edək ki, diskursiv mətndə sintaktik ifadə vasitələri daha çox üstünlük təşkil edir. Siyasi mətnlər daha ciddi, daha elmi olması ilə müşahidə edilir. Bu günə qədər diskurs haqqında deyilənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, diskursun dili yazılı nitqin xüsusiyyətlərini özündə daha çox daşımasına baxmayaraq, şifahi nitqin xüsusiyyətləri də siyasi diskursda xüsusi əhəmiyyət

daşıyır. Siyasətçilərin çıxışında müşahidə etdiyimiz diskurs canlı auditoritaya, kütləyə yönəldiyi üçün orada emosional təsir qüvvəsinə malik olan ritorik suallardan, müxtəlif təkrarlardan, geniş istifadə olunur.

Xülasə, bütövlükdə diskurs təhlili auditoriyanın, kütlənin onlara reaksiyasının bir güzgüsüdür. Diskurs təhlilinin qəbul edilmiş müəyyən bir forması yoxdur. Diskurs təhlili monoloq, dialoqdan başqa digər ünsiyyət tipləri üzərində də aparıla bilər. Diskurs, mətnlər kimi formalara, məsələn, hər hansısa qurumun öhdəliklərinə və sairələrə tətbiq oluna bilər.

Linqvistik metodda olduğu kimi, diskurs təhlilində də, aydın ölçmə meyarı yoxdur. Müasir dünyanı təşkil edən insan kapitalı, şəxsiyyətimiz bir növ diskursda formalaşır. Diskurs fikrimizin, reallığın sözlə ifadəsidir. Gündəlik həyatda, cəmiyyətdə gedən proseslərdə diskursun əvəzsiz rolunu, əhəmiyyəti ən vacib məsələlərdəndir. Diskursun öyrənilməsi prosesi və cəmiyyətdə baş verən, sosial prosesləri anlamaq üçün diskursun rolu zəruridir. Diskurs təhlili elmi, sosial və humanitar sahədə linqvistik tədqiqatlar üçün yeni imkanlar təqdim edir. Sosial gerçəkliyi və nitqin kontekstindəki mesajları şərh etmək üçün təhlil vacibdir .

Diskursun özünəməxsus lüğət fondu vardır. Məsələn, siyasi diskursda qərar vermək, təqdim etmək, tələb etmək, imza atmaq, təmin etmək, qəbul etmək, məruzə etmək, müzakirə etmək, fərziyyə irəli sürmək, həyata keçirmək, yerinə yetirmək, sövq etmək, istifadə etmək, təltif etmək, nəzərdə tutmaq, məsuliyyət daşımaq, qüvvəyə minmək, qüvvədən düşmək, qadağan etmək, nəzərinə çatdırmaq, xəbərdarlıq etmək və s. kimi feillər daha çox işlənir. Bir qrup hazır ifadələrin siyasi debatlarında, eləcə də siyasi diskursun yazılı və şifahi formasında geniş istifadə olunaraq, diskursun dilinin aydın olmasını, asan başa düşülməsini bir növ təmin edir.

“Tədqiqatlar göstərir ki, institusion diskursa xas olan sistemyaradıcı əlamətlər belə müəyyən edilir: status baxımından ixtisaslaşmış iştirakçılar, sosial institut çərçivəsində konvensional təşkil olunmuş məqsəd, ritual görüşlər və s.” [18, s.26].

Belə nəticəyə gəlirik ki, diskurs görüş zamanı iştirakçıların məqsəd və niyyətlərinin, fikir və düşüncələrinin sözlə ifadəsidir. Diskurs sosial reallığın hansı proseslərdə və nə məqsədlə qurulmasını göstərir. Yəni, diskurs danışq və yazı təcrübələrini əks etdirir. Siyasi diskursda şifahi diskursla yanaşı, yazılı diskursdanda geniş istifadə edilir. Buraya, dövlətlərarası məktublar, təbriklər və s. daxildir. Diskurslar müxtəlif mətnlərin köməyi ilə həyata keçirilir. Mətnlər fərqli formalarda ola bilər, o cümlədən yazılı mətnlər, şifahi sözlər və s. Beləliklə, diskurs təhlili, mətnlərin ətraflı araşdırılması çərçivəsində diskursun öyrənilməsi məqsədi daşıyır. Əlavə edək ki, diskurslar insanların daim fikir mübadiləsi etdiyi bir cəmiyyətdə və mürəkkəb situasiyalarda qarşılıqlı təsir nəticəsində yaranan bir hadisədir. Əgər diskurs məfhumunu tam dərk etmək istəyiriksə, onun baş verdiyi konteksti də başa düşməliyik. Diskursun mətni, öz növbəsində, müəyyən əlaqəli cümlələrdən təşkil edilmişdir.

“İfadə fərqiinin formal göstəriciləri də, cümlənin struktur aspektinə aiddir... Cümlənin ikinci aspekti semantik aspektdir.” [37, s.96].

Belə nəticəyə gəlirik ki, diskursu tədqiq edərkən, buradakı mətnləri diskurslar çərçivəsində təhlil etməli, onları tarixi və sosial kontekstə istiqamətləndirməli, bununla əlaqədar olaraq, siyasi münasibətlərin öyrənilməsini nəzərdə saxlamaq lazımdır.

Siyasi diskursun uğurlu olması üçün, nitqin səlis qurulması, dil vahidlərinin məqsədəuyğun, dəqiq, ahəngdar, aydın məzmunlu və lakonik ifadə edilməsi doğrudur. Lakin, onu yalnız bu kimi məsələlərlə məhdudlaşdırmaq düzgün olmazdı. Əvvəlcədə qeyd etdiyimiz kimi, diskurs yazılı dillə də, son dərəcə bağlıdır. Linqvistikada həm şifahi, həm də yazılı formalarında ədəbi dil normalarının gözlənilməsi dilin hərtərəfli inkişafı, onun sosial funksiyasının genişlənməsi baxımından əsas göstəricidir. Diskursun spesifik xüsusiyyətlərini tədqiq edərkən onun yazılı və şifahi formaları vəhdət şəklində götürülməlidir.

Ümumiyyətlə siyasi diskursun hansı inkişaf mərhələsindən keçib təkmilləşdiyini anlamaq üçün qəzet məqalələrinə, debatlar və beynəlxalq

konvensiyalar kimi mətnlərə nəzər yetirmək lazımdır. Siyasi diskursu ətraflı şəkildə tədqiq etmək üçün, yaxşı olar ki, sosial məzmunlu mətnləri, müharibələri, təbii fəlakətləri, məhkəmə qərarlarını, beynəlxalq müqavilələri, dünyada baş verən siyasi hadisələri, həmçinin onları əks etdirən siyasi çıxışları təhlil edək. Mətn, diskurs və kontekst arasındakı bəzi oxşarlıqlar və bağlılıq vardır.

Belə deyə bilərik ki, siyasi diskurs və onun əks etdirdiyi mövcud reallıq arasında, konkret bir əlaqə vardır. Buna görə də, özündə diskursları ehtiva edən, birləşdirən mətnlər geniş şəkildə təhlil edilməlidir. Söhbət yalnız bir mətndən getmir, ümumən diskursu təşkil edən mətnlər arasındakı əlaqədən, mətnlərdəki dəyişikliklərdən, yeni mətn formalarından, mətnlərin bölüşdürülməsinin yeni sistemləri də nəzərə alınmalıdır, ümumiyyətlə, zamanla danışıq təşkil edən mətnlərin toplusunu təhlil etməliyik. Eynilə, mətnlərin mövcud olduğu və diskursların ərsəyə gəldiyi sosial konteksti də nəzərə almalıyıq. Beləliklə diskurslar və onların təşkil etdiyi sosial gerçəklik arasındakı əlaqənin tədqiqi diskurs təhlilini sosial hadisələrin dərk edilməsi üçün güclü bir vasitədir.

“Mətn dilin kommunikativ vahidi hesab edilir, beləki dil ünsiyyəti mətn formasında həyata keçir. Bu bir kitab, məktub, söhbət, lətifə və ya köməyə çağırış nidası olsa da, özündə bitmiş fikir ifadə edən ünsiyyət hadisəsi olan mətnlərdir.” [12, s.126].

Diskursda mətn, kontekst və diskursu əlaqələndirmək əsas məsələlərdəndir. Biz heç vaxt nitqin bütün aspektlərini tam şəkildə araşdırma bilmərik, bu istiqamətdə yeni tədqiqatlar, yeni araşdırmalar daima aktualdır və bu nöqteyi-nəzərdən tədqiqat üçün mətnlər toplusu seçirik. Ədəbi dil normaları, mövcud reallığı verilən kimi dərk etmək və şərh etmək üzərində işlədiyi halda, diskurs təhlili onun ərsəyə gəlməsini öyrənməyə yönəlmişdir. Bu, diskurs təhlilinin əsas vəzifəsidir: o, dilin hadisələri necə əks etdirdiyini və ya aşkar etdiyini deyil, hadisələri necə qurduğunu öyrənir. Başqa sözlə desək,

diskurs təhlilində diskursu sosial, siyasi dünyanın təcəssümü hesab etmək olar və dünyada gedən proseslər diskursda da öz əksini tapır.

Hər şeydən öncə, əsaslı diskurs təhlili üçün geniş dünyagörüşü, dünyada gedən siyasi əlaqələri yaxından izləmək, eləcə də mətn, diskurs və kontekst arasındakı əlaqələrin araşdırılmasına diqqət yetirmək gərəkdir. Diskurs təhlil mətn və kontekstin birləşmə dərəcəsindən asılı olaraq nəzərəcarpacaq dərəcədə seçilir. Bu, diskurs analizini digər keyfiyyətli tədqiqat növlərindən fərqləndirir. Diskursa müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Diskursun mövzusunun, vermək istədiyi mesajı dərk etmək, müəyyən etmək üçün konteksti nəzərə almaq lazımdır. Həmçinin daha geniş diskurslar və ya mətnlər toplusu da, nəzərə alınmalıdır.

Cəmiyyətdə baş verən dərin dəyişikliklər, siyasi, sosial proseslər diskursa təsir edir və faydalı metodlar, yeni tədqiqat üsullarının yaranmasına səbəb olur.

Siyasi diskurs nümunələrini, məhz dövlət, hökumət təşkilatlarında, prezidentlərin, nazirlərin, deputların nitqində müşahidə edirik. Siyasi diskursun əsas xüsusiyyətləri deyərkən, dilin maksimum mükəmməlliyi, fikrin tam aydınlığı, fikrin birmənalılığı, fikrin hüquqi cəhətdən əsaslılığı, dil yığcamlığını başa düşülür. Siyasi diskursun əsas göstəricisi lakonikliyi və rəsmiliyidir. Siyasi diskurslar millətin dövlətçilik mədəniyyətini əks etdirir. Buna görə də, bu qəbildən olan diskursların mükəmməl şəkildə, ən ali səviyyədə qurulmasına xüsusi diqqət yetirilir. Siyasətçilərin çıxışlarında, eşitdiyimiz diskurslarda siyasi terminlərdən və siyasi söz və söz birləşmələrindən tez-tez istifadə edilir.

Əlavə edək ki, siyasi diskursda -lar² cəmlik şəkilçisi bir qayda olaraq ümumiləşdirmə məqsədilə işlədilir. Bu ən çox diplomatik çıxışlarda, siyasi söhbətlərdə, debatlarda, yazılı diskurs nümunələrində geniş istifadə edilir. Yəni, -lar² cəmlik şəkilçisi sifət-isim birləşmələrində işlənərək söz birləşməsi tərkibində ismin konkretləşməsinə xidmət edir: siyasi münasibətlər, dəlillər, müddəalar və s.

“Xalqın vahid ünsiyyət vasitəsi olan canlı dili müruri zamanla onun bədii-estetik ehtiyaclarını da ödəyir; dilin daxilində şaxələnmə gedir; sözlər, ifadələr öz həqiqi mənasından əlavə yeni məcazi mənalar kəsb edir; öz növbəsində bütöv bir fikir, anlayış da həqiqi mənasını genişləndirir, bədii mənalar alır, adi gerçəklik bədii gerçəkliyə çevrilir. İlk mənada özünü xalqın canlı dilində, həyat və məişətində göstərən bu məziyyət buradan şifahi-bədii yaradıcılığa keçir; bununla da yazılı ədəbi dilin ehtiyat mənbələri yaranmış olur.” [14, s.69].

Siyasi diskursda məruzə edilən məsələ, çıxış maksimum dərəcədə məzmununu aydın, inandırıcı və məntiqli olmalıdır. Diskursun tonu sakit, nəzakətli, sadə olmalıdır. Həddindən artıq nəzakət də yersiz qəbul edilə bilər. Diskurs zamanı siyasətçinin verdiyi informasiya tam dürüst olmalıdır. Siyasi diskurs, ümumən diskurs hər zaman linqvistika ilə əlaqəlidir. Müşahidə etdiyimiz kimi, dil cəmiyyətin inkişafında, fərqli dillərə və dillərə məxsus insanlar arasında fikir mübadiləsində, dövlətin fəaliyyətində və xalq üçün, millət üçün əvəzilməz rola malikdir. Siyasi diskursun konkret bir tərifini yoxdur bu istiqamətdə fikir və düşüncələr çoxşaxəlidir. Müasir dünyada siyasi analizlər üçün siyasi diskursun araşdırılması, öyrənilməsi vacib şərtlərdəndir. Siyasi tədqiqat üçün diskurs təhlilinin əhəmiyyəti böyükdür.

Demokratik cəmiyyətlərdə ölkə başçısı siyasi məsələləri, qərarları açıq şəkildə siyasi debatda müzakirə edir. Siyasi problemlərin gələcək həlli və çıxış yolu məhz siyasi diskursda veriləcək qərardan aslı olaraq dəyişir.

Siyasi diskursun vəzifəsi cəmiyyət üçün, sosial təbəqələr üçün, eləcə də bütöv-lükdə cəmiyyəti siyasi cəhətdən məlumatlandırmaq, siyasi məsələləri yoluna qoymaq üçün istifadə edilir. Diskurs cəmiyyətin gözünü açır, siyasi hakimiyyəti bərqərar edir, bu istiqamətdə münasibətləri formalaşdırır, siyasi məsələləri idarə edir.

Diskurs siyasətçilər üçün öz mənafeyini müdafiə etməkdə əsas vasitədir, bu da diskursun əsas spesifik xüsusiyyətlərindəndir. Beləliklə, siyasi diskursda siyasi münasibətlər yoluna qoyulur. Diskursda siyasi qurumlar, partiyalar

meydana çıxır, siyasi ideyalar və nəzəriyyələr yaranır. Siyasi diskurs dövlət tərəfindən reallaşan münasibətləri bərqərar etməkdə siyasət adamlarına kömək edir.

“Belə hesab edirlər ki, müxtəlif növ nitq situasiyaları üçün bu və ya digər mülahizənin qurulması qanunları nitq situasiyasının əsas istiqamətini müəyyənləşdirən meyl və ya vektor kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. Bu o deməkdir ki, bu və ya digər nitq fəaliyyəti sahəsi prinsipə qanunlardan pozitiv - məntiqi və ya neqativ -paralogik istifadəyə üstünlük verir.” [9 , s.207] .

Dövlətin, millətin gələcəyi siyasi diskursun gücünə həll edilir və yoluna qoyulur. Siyasət adamları birmənalı olaraq siyasi, işguzar fəaliyyətlər və çətin məsələlər haqqında müzakirə edərkən, elə bir üslub seçirlər ki, fikirlərini bir qədər üstüörtülü ifadə etsinlər, müəyyən suallardan yayınsınlar. Diskurs zamanı bu hal əsas mövzudan yayınma, sözün ikibaşlı , dolanbaçlı, üstüqapalı ifadəsi, sətiraltı mənalar, metaforalar və s. kimi özünü büruzə verir.

II FƏSİL

SİYASİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI RAST GƏLİNƏN ÇƏTİNLİKLƏR

2.1 Siyasi diskursa aid mətnlərin tərcüməsi spesifikasi

Tərcümə ən qədim dövrlərdən fərqli inanclara, dinlərə və dillərə mənsub insanlar arasında, olduqca mürəkkəb və çoxşaxəli bir ünsiyyət vasitəsi kimi rol oynamışdır. Tərcümədə müxtəlif mədəniyyətlər və fərqli ənənələr, əks düşüncələr, fərqli dünyagörüşləri, baxış bucaqları vardır. Siyasi natiqlik antik dövrlərdən saraylarda mövcud olmuş, inkişaf etmiş, günümüzə qədər geniş bir inkişaf yolu keçmişdir. Müasir dünyada dövlət müəssisələrində, xalq kütlələri arasında, idarələrdə, müxtəlif sahələrdə çalışan cəmiyyəti məlumatlandırmaq üçün xalqa savadlı natiqlər lazımdır.

“Elmi kütləvi -publisistik və danışiq üslubuna aid olan mətnləri tərcümə etdikdə isə tərcüməçinin təkcə nəyi deyil həm də necə tərcümə etməklə bağlı sualları cavablandırılmalıdır. İD -ə mətn nə qədər mürəkkəb emosional dəyərləndirmə vasitələri və ekspressivliklə zəngin olsa onun bu xüsusiyyətlərinin qorunub saxlanması və TD vasitələrinin köməyi ilə adekvat şəkildə ifadə edilməsi bir o qədər çətin olur.”[33, s.14].

Siyasi diskurs ilə natiq cəmiyyətin demək istədiklərini deməli, siyasi nitqi ilə xalqa təsir etməyi bacarmalıdır. Ona görə də cəmiyyətin siyasi natiqləri, mədəniyyət xadimləri, cəmiyyət arasında fəaliyyət göstərən mühazirəçilər, ağsaqqallar siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətlərini dərinləndirib öyrənməli və yeri gəldikcə yerli-yerində, məqsədyönlü şəkildə bundan istifadə etməyi bacarmalıdır. Dövrün tələblərinə cavab vermək üçün hər bir siyasi natiq dərin biliyə, geniş dünyagörüşünə, müşahidə qabiliyyətinə sahib olmalıdır.

Natiq həmçinin dilin leksik, fonetik, qrammatik normalarını, spesifik xüsusiyyətlərini, incəliklərini mükəmməl bilməli, dərinləndirib bələd olmalıdır.

Müasir dövrlə ayaqlaşdıqca, informasiya mübadiləsi nəticəsində dilimizə yeni qavramlar, siyasi terminlər daxil olur. Kütləvi informasiya mərkəzləri, televiziya, radio vasitəsilə hər gün nə qədər informasiya qəbul edirik. Dünyada baş verən siyasi, iqtisadi hadisələrin şərh, rəsmi xəbərlər, bəyanatlar, siyasi analizlər və s. bütün bunlar siyasi diskursa da təsirsiz ötürülür və siyasi diskursun inkişafına böyük təsir göstərir, siyasi diskursların təmsalında cəmiyyətin, millətin gözünü açır, dünyagörüşünü zənginləşdirir, baxış tərzini dəyişir.

Mütərcim siyasi diskursu tərcümə edərkən mövcud siyasi situasiyanı təxəyyülündə canlandırır. Diskursun və onun inkişafına təsir edən bir digər mühüm arqument demokratiyadır. Söz azadlığı, obyektiv tənqid diskursun doğru tərcüməsi üçün zəruridir. Əsl natiq nitqini cəlbedici qurmalıdır. Siyasi diskursun uğuru, xalq qarşısında siyasətçinin nüfuzunu qaldıran, onu hörmətli edən əsas məqamlardan biri nitqin inandırıcı və qərəzsiz olmasıdır. Bütün bunlar ən doğru sinonim ekvivalenti seçməklə tərcümə edilməlidir. Siyasi debatda natiq öz fikir və düşüncələrini faktlarla, əsaslı şəkildə ifadə etmək üçün siyasətçi tutarlı faktlardan sübut gətirməlidir. Siyasi diskursun digər spesifik, özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri də, diskurs zamanı gətirilən sitatların fikirlə bağlı olmasıdır. Fikrin tam şəkildə auditoriyaya çatdırılması üçün, mənbədən gətirilən sitatların birmənalı, aydın, dürüst və səlis ifadə olunması vacibdir.

Şifahi diskursda şəxsin fikir və mülahizələri, söhbəti, fikir mübadiləsi əsas yeri tutur. Siyasətçinin xarakteri, məqsədi və fəaliyyəti, qarşı tərəfə münasibəti, mövcud problemlərin gələcəyi haqqında düşüncələri və s. diskurs vasitəsilə şərh edilir. Diskursda iştirak edən siyasətçilərin hər birinin danışdığı mövzu ətrafında fikir və iradlarını əks etdirir. *“Düzgün şifahi nitqdə və yazıya yiyələnmək hər bir adamın arzusudur. Məqsədə çatmaq üçün kiçik yaşlardan dilin fonetik leksik və qrammatik normalarını mənimsəmək ilkin şərtidir. Lakin bu düzgün nitq üçün kifayət etsə də gözəl nitq üçün kifayət deyildir. Gözəl nitq bacarığı nümayiş etdirmək üçün dilin daxili quruluşunu*

onun qayda-qanunlarını mükəmməl bilməklə dilin üslubi imkanlarına bələd olmaq vacibdir.” [22, s.162].

Konfrans və görüşlərdə şifahi diskursda mimika və jestlərdən kifayət qədər geniş istifadə edilir. Diskursun tutarlı təsirli olmasında bunların rolu olduqca böyükdür. Diskurs siyasətçinin timsalında onun düşüncələrinin auditoriyaya çatdırılmasına kömək edir. Bəzən belə hallar müşahidə edirik ki, siyasətçi hər hansı çətin situasiyada sözlə deyə bilmədiyini jest və mimikanın köməyi ilə ifadə edə bilir. Diskursun sadəliyi, cümlələrin sintaktik, morfoloji quruluşunun dəqiqliyi, mürəkkəb cümlələrin çoxluğu ilə şərtlənir. Yazılı diskurs linqvistikla ilə əlaqədar tərtib edilir. *“Radioməruzələri tərcümə edərkən dəyişməzliyi məzmun planının səviyyəsində saxlamaq lazımdır, lakin bundan başqa, danışq sintaksisi dil tərcüməsinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaq da lazımdır. Ancaq oxumaq üçün istifadə olunan mətdə bunu etməyə ehtiyac yoxdur. İş orasındadır ki, müxtəlif dillərdə olan ritmika və vurğu sistemi daha çox şifahi danışq formasında bir-birindən fərqlənir, nəyinki yazılı formada.”* [35, s.64].

Diskurs ali səviyyədə təşkil edilir və burada loru sözlər, qeyri-ədəbi söz və ifadələrin istifadəsi yol verilməzdir. Diskursun tarixini qədim dövlətlər arasındakı yazılı müqavilələr, tarixi sənədlər, klassik bədii əsərlərin əlyazmaları və s. kimi yazılı mənbələr vasitəsilə öyrənmək mümkündür. Deməli, yazılı diskurs müəyyən işarələr sistemindən ibarət olub, görmə vasitəsilə qavranılan və cəmiyyət arasında ünsiyyətin inkişafına xidmət edən nitq formasıdır. Diskurs bu günə qədər olduqca uzun bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir və cilalanaraq, təkmilləşərək bugünkü səviyyəsinə gəlib çatmışdır.

Diskurs zərurət nəticəsində ortaya çıxmışdır. Diskurs siyasi tribunallarda siyasətçi və auditoriya arasında reallaşan, həyata keçən bir nitq aktıdır. Şifahi diskursları tərcümə edərkən, burada elmi, texniki, siyasi və digər terminlərdən çox istifadə edilməsini qeyd edə bilərik. Siyasi diskurs bir qədər terminlərlə müşahidə edilir. Burada bəzən sadə, yeri gələndə geniş və

mürəkkəb cümlələrdən, geniş tərkibli sintaktik ifadələrdən kifayət qədər istifadə edilir. Diskursu şərtləndirən amillərdən bəziləri də intonasiya, fasilə, vurğu, səs tonu və sairədir.

Dil və onun elementləri diskurs üçün bir növ baza rolunu oynayır. Diskursun əsas keyfiyyətləri dedikdə, təkcə dilin qrammatik qaydaları və tələffüz normalarını bilməklə nümunəvi nitq söyləmək olmaz. Nitq mədəniyyəti diskursu şərtləndirən amillərdəndir. Yüksək səviyyəli diskurs dedikdə, əvvəla hamı üçün anlaşılıq, təsirli, aydın və bir o qədər ifadəli və kütləvi diskurs nəzərdə tutulur. İfadələrin formaca düzgün qurulmasına baxmayaraq, buradakı fikirlər aydın, dəqiq və ifadəli olmaya da bilər.

Siyasi diskursda hər hansı müəyyən bir məzmunla malik olan məlumat mütləq nümunəvi olduğu üçün bu qəbildən olan əsərlərdə üslubi vasitələrə daha geniş yer verilir. Onu da əlavə edək ki, burada sintaktik üslubi və ifadə vasitələri daha çox üstünlük təşkil edir. Ümumən siyasi mətnin dili yazılı nitqin xüsusiyyətlərini özündə daha çox daşımaya baxmayaraq, şifahi nitqin xüsusiyyətləri üslubi vasitə kimi siyasi diskursda xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Siyasi nitq bir başa müəyyən auditoritaya, kütləyə yönəldiyi üçün orada emosional təsir qüvvəsinə malik olan üslubi vasitələrdən, ritorik suallardan, müxtəlif təkrarlardan, anafordan, ellipslərdən, antitezadan və sairədən geniş istifadə olunur. Siyasi diskursun tərcüməsi hər iki dildə İtaliya və Azərbaycan dillərində işlənən terminlərin yerində, dəqiq olması ilə yanaşı həmçinin ayrı-ayrı söz birləşmələrinin sərbəst surətdə işlənməsinə yol verir və bu ümumi məzmunla heç bir xələl gətirmir.

Siyasi diskursun tərcüməsində hər sözün, hər ifadənin, hər cümlənin üslubi və leksik cəhətdən düzgün verilməsi olduqca vacib məsələdir və tərcüməçidən geniş dünyagörüşü, siyasi savad, eləcə də dərin bilik, həm hər iki dilin incəliklərini və üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirmə qabiliyyəti, həm də zəngin söz bazası tələb edir. Hər iki dildə formaca oxşar, lakin məzmunca və məna etibarilə müxtəlif olan sözlər, xüsusi leksemlər vardır

ki, siyasi diskursun tərcüməsi zamanı bunlara maksimum diqqət yetirmək zəruridir.

Siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətlərindən biri odur ki, o, xalqa xidmət edir. Siyasi diskurs millətin mənafeyini hər şeydən üstün tutmalıdır. Siyasi diskurs qədim və bir o qədər də çoxşaxəlidir. Ümumən diskurs təbliğat və təşviqat işlərində cəmiyyətə misilsiz xidmət edir. Mövcud siyasi rejimin məqsəd və vəzifələri xalqa aşılayır, qarşıda duran problemləri aydınlaşdırır, ictimai-siyasi məsələlərin düzgün araşdırılmasına öz töhfəsini verir, diqqəti əsas məsələyə cəlb edir. Beləliklə bu kimi spesifik xüsusiyyətlər diskursu digər elmlərdən fərqləndirir. Uğurlu bir siyasi diskurs üçün mətnin məzmunu, intonasiya, davranış tərzini, jestlər, mimikalar vacibdir və bütün bunlar bir-birini tamamlamalıdır. Əlbətdə, geniş kütlə qarşısında çıxış edən siyasətçi öz diskursunda, insanların üstünlük verdikləri aktual məsələlərə toxunur. Auditoriyanı ələ almaq və xalqın inamını qazanmaq üçün hər siyasətçinin öz metodu, diskurs üslubu vardır.

Hər bir dövrün, öz siyasi vəziyyəti, spesifik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, onun öz mədəniyyəti, ədəbiyyatı, elm və incəsənəti vardır. Tərcümə etməzdən öncə bu haqda araşdırma aparmaq xüsusilə vacib məqamdır. Əgər seçilmiş siyasət adamı xalqı arxasınca apara bilirsə, ideyalarını qəbul etdirə bilirsə, diskursu uğurlu alınarsa, demək ki, siyasi diskurs xalqın ictimai-siyasi həyatı ilə birgə inkişaf edir. Qədim dövrlərdən indiyə qədər, adı tarixə düşmüş məşhur siyasətçilərə misal olaraq; Heydər Əliyev, M. Rəsulzadə, Elçibəy, Şah İsmayıl Xətai və digər şəxsiyyətləri qeyd edə bilərik ki, onlar dövrlərinin məşhur, sayılıb -seçilən şəxsiyyətləri olub, və geniş kütlələri diskursları ilə ram ediblər.

Siyasətçi diskurs zamanı öz fikir və ideyalarını çatdırmaq üçün dildən bəlağətli, mükəmməl bir şəkildə istifadə edir. Diskurs söyləyən nətiq xalq arasında danışan bir insandır. Azərbaycanın tarixində xalqın müqəddəratını dəyişən, çevriliş edən bir çox möhtəşəm natiqlər olmuşdur. Onlar təsiredici, özünəməxsus, keyfiyyətli diskursları sayəsində inqilab yaratmışlar.

Nitqdəki hiss və həyəcan, emosiyalar yazılı mətndə məhz durğu işarələri ilə qeyd edilir. Hər hansı bir siyasi diskursu tərcümə edərkən, ilk növbədə orijinalın məzmununu, üslub və ifadə xüsusiyyətlərini qorumaq, tam və dəqiq çatdırmaq tələb olunur. Şifahi nitq zamanı, qəzəb, sevinc kimi emosiyalar, məhz, intonasiya ilə ifadə edilir. *“Nida cümlələrinin formalaşmasında intonasiyanın rolu əsasdır. İntonasiya vasitəsilə adi nəqli cümlələrdə şadlıq, təəccüb, heyrət, istehza, təəssüf və s. kimi hisslər ifadə olunur, emosional münasibət cümlənin yüksək tonla tələffüzünə, nida cümləsi kimi formalaşmasına səbəb olur.”* [42, s.232].

Diskursun tərcüməsi yalnız orijinalda ifadə edilən fikri çatdırmaq yox, həm də orijinal mətni maksimum olduğu kimi ifadə etmək vacibdir. Orjinala sadıqlıq bu istiqamətdə tərcümə əsərləri üçün əsas şərtədir. Orijinalın və tərcümənin məzmununun arasında maksimum oxşarlıq gözlənilməlidir və bu tərcüməni digər elmlərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətdir. Doğrudur ki, tərcümənin əslilə tam ekvivalentlik əlçatmazdır, lakin bunun heç bir halda dillərarası ünsiyyətin həyata keçirilməsinə ciddi bir maneə olmadığı da aydın məsələdir. Məsələ təkcə siyasi diskursun spesifik xüsusiyyətlərinin, mədəni və tarixi faktların, xüsusi reallıqların tərcüməsi deyil, həm də elementlər arasındakı uyğunsuzluqlardır.

Rəsulov Əsgərov qeyd edir ki;

“1.Tərcümə əslinin kəlmələrini verməlidir.

2.Tərcümə əslinin fikirlərini verməlidir.

3.Tərcümə orijinal əsər hissini verməlidir.

4.Tərcümənin tərcümə olduğu bəlli olmalıdır.

5.Tərcümə əslinin üslubunu əks etdirməlidir.

6.Tərcümə mütərcimin üslubunu əks etdirməlidir.” [36, s.93].

Nəzərə almaq lazımdır ki, dil sistemlərindəki fərqlər, bu dillərdə ifadə olunan diskurslarda özünəməxsus xüsusiyyətlərlə təzahür edir. Tərcümədə orijinal məzmunu olduğu kimi qoruyub saxlamaq diskursu hədəf dilə çevirən tərcüməçi üçün mühüm amildir. Tərcümənin orijinala eyniliyi hər zaman

nisbi bir faktordur. Siyasi diskursun tərcüməsi zamanı orijinalda olan fərqli və ya hədəf dildə ekvivalenti olmayan anlayışları nəzərə alaraq, məzmunu uzaqlaşmadan, mənanı çatdırmaq tələb olunur.

Tərcüməçi nəzərə almalıdır ki, orijinalın məzmunu mümkün qədər tam şəkildə ötürülsün və orijinalın, yəni tərcümənin məzmunu qorunub saxlanılsın. Bütün bunlar diskursun mənsub olduğu dilin imkanları daxilində mümkün olur. Bütün dillərdə dillərarası fərqlər mövcuddur və tərcüməçi peşəkarlıqla bu maneələri aşmalıdır. Siyasi diskursun tərcüməsi zamanı orijinalın məzmununun mümkün qədər qorunması tələb olunur, lakin, hər bir tərcümədə müəyyən fərqlər özünü büruzə verir.

Diskursun tərcüməsi zamanı mətnlərin eyniliyini, məna elementlərinin qorunmasını təmin etmək lazımdır. Siyasi debatlarda, mitinqlərdə, beynəlxalq konfranslarda diskursun tərcüməsi dillərarası ünsiyyəti təmin edir. Diskursun elementləri, diskursu təşkil edən leksemlər, dil vahidləri, onların mənalarının uyğunluğunu bəzi tərcüməolunmazlıq problemlərinə yol açır. Diskurs, onu şərh edənlərin dünyagörüşünü əks etdirir və bu da fərqli mədəniyyətlərdə, müxtəlif formalatda təzahür edir. Siyasi diskursun tərcüməsi, tərcüməçidən orijinalın məzmununu, üslub və ifadə xüsusiyyətlərini qorumağı, hədəf dilə uyğun dil vasitəsi ilə tam və dəqiq şəkildə çevirməkdir. Bu problemi həll etmək üçün, mətnin mənasını anlamaq və diskursun doğru bir şəkildə ötürülməsi üçün uyğun vahidləri seçmək gərəkdir. Diskursu tərcümə edərkən digər bir məsələ də, dil vahidlərinin yerli-yerində işlənməsidir.

Diskursun tərcüməsi bir dildə ifadə olunan söyləmin başqa bir dilin imkanları hesabına, söz ehtiyatı hesabına ifadə edilməsidir. Bu isə yalnız o zaman mümkün olur ki, tərcüməçi hər iki dilin incəliklərinə dərinləndən bələd olsun. Söhbət siyasi diskursun tərcüməsindən gedirsə, tərcüməçi eyni zamanda çevirdiyi diskursun üslubuna, deyim tərzinə, siyasətçinin ölkəsinin adət-ənənələrinə, coğrafiyasına, ictimai-siyasi şəraitinə, o dilin dialektlərinə dərinləndən bələd olmalıdır. Tərcüməçi iki dildən birini yaxşı, digərini zəif bilirsə, diskursun tərcüməsinin keyfiyyətsiz olması şübhəsizdir. Tərcüməçi

xüsusilə öz ana dilini mükəmməl bilməlidir. Doğrudur ki, xarici dildən diskursu tərcümə etmək üçün, həmin xarici dildən daha çox, ana dilini yüksək səviyyədə bilmək lazımdır ki, onu xalq dilində anadilli oxucuya olduğu kimi çatdırsın. *“Məlumatı qəbul edənlə ötürənin arasında müəyyən anlaşılmazlıq olduqda bunu qeyri verbal vasitələrlə daha tez duymaq olar.”* [2, s.75].

Diskursun mükəmməl tərcüməsi üçün diskursun mətni ilə tanışlıq, tərcümə tipinin seçilməsi, diskursu dinləmə və buradakı emosiyaları, jestləri nəzərə alma, o sahəyə aid ədəbiyyatla tanış olmaq, yazılı diskursdursa, oxuyub lazımı qeydlər aparmaq, diskursu, onun öz dilində analiz etmək, lazımı elmi-texniki materialla tanış olmaq və digər amillər burada mühüm rol oynayır.

Diskursun tərcüməsi zamanı, dillərin quruluşunun məna funksiyası, leksik dolğunluğu, üslubi-ekspressiv vəzifəsi və digər özəllikləri nəzərə alınmalıdır. Diskursun tərcüməsində müxtəlif vasitələrdən, leksik-qrammatik və qrammatik vasitələr, transkripsiya, transliterasiya, kalka yaratma üsulu, bəzi morfemlər, söz birləşmələr, leksik-semantik əvəzləmələr, leksik mənaların konkretləşdirilməsi, müəyyən qədər ümumiləşdirilməsi, dolğunlaşdırılması, fikrin tam aydınlaşdırılması, diskursda olmayan bir leksemin, diskursun mətninə əlavə edilməsi yoluyla mənanın olduğu kimi ötürülməsi, tərcümə prosesində diskursun məna təhrifinə yol açmadan, diskursun tərcümə edildiyi dilin normalarını pozmadan kontekstdəki bəzi leksik vahidlərin istisna edilməsindən, onların tərcümə edilməməsindən, leksik ifadələrin, yeni qavramların terminlərin yaranması və işlənməsi, alınma sözlərin dilə daxil olması kimi vasitələrdən istifadə edilir. Yeni dil faktları və prosesləri diskursda meydana çıxır. Müasir diskurs, ümumi dil normaları və onun xəlqiləşməsi ilə xarakterizə oluna bilər.

Tərcümə mətnində etiketlərin doğru ekvivalentinin seçilməsinə fikir vermək və yerli-yerində işlətmək vacibdir. *“Etiket qaydaları tədricən İtaliyadan elm, mədəniyyət, incəsənət əlaqələri vasitəsilə Avropanın digər dövlətlərinə yayılmışdır. Etiket ətraflı termin olaraq insan davranışını*

hərtərəfli əhatə edir." [37, s.4]. Etiketlər rəsmi və qeyri rəsmi şəkildə təzahür edir. Elmi-siyasi üslubda prezidentər arasında rəsmi görüşlərdə məlumdur ki, rəsmi etiketlərdən istifadə edilir. Məsələn ; Sən - əvəzinə Siz, Sağol- əvəzinə Minnətdaram, cənab, xanım, bəy və s. Bütün bunlar yazılı mətnədə də uyğun durğu işarələri və dil elementləri ilə öz əksini tapır.

Müstəqil dünyada, ölkədə baş verən bütün yeniliklər diskursa da biganə qalmır, yeni ictimai quruluşu, siyasi mühiti, iqtisadi şəraiti hərtərəfli şəkildə özündə əks etdirir. Əlbətdə ki, dilimizin lüğət tərkibində baş verən dəyişmələr müxtəlif ictimai- siyasi təsirlər diskursa da təsir edir. Dilin lüğət tərkibində baş verən dəyişmələr, cəmiyyətin müxtəlif inkişafı dövrlərində, özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə təzahür edir. Dilimizin lüğət tərkibinin inkişafında böyük uğurlarla bərabər, müəyyən problemlər də meydana çıxdı. Bunlar hələ də, dilin lüğət tərkibində olan fars-ərəb, rus mənşəli sözlərdir. Bu vəziyyət hələ də davam edir və siyasi diskursda da özünü müəyyən qədər göstərməkdədir. Siyasi diskursda özünü göstərən ictimai- siyasi leksika, respublikamızın siyasi həyatını, cəmiyyətin siyasi dünyagörüşünü, baxış bucağını hərtərəfli şəkildə əks etdirir.

Diskursun şərhini göstərir ki, dilimizdə istifadə olunan bir sıra rus mənşəli ictimai- siyasi alınmalar müəyyən zaman çərçivəsində ictimai mühitin dəyişməsi ilə semantik boşluq yaradır. Əsas mövzuya və diskursun şərhinə, onlar arasında olan əlaqə və münasibətlərə siyasi mövqedən yanaşılır. Azərbaycan dili həm fonetik, həm keksik, həm də qrammatik quruluşuna görə dünyanın ən inkişaf etmiş zəngin dillərindən biridir. Azərbaycan dili ifadə imkanlarına görə də, musiqililiyi ilə hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur.

Dilçi alim Adil Babayevin fikirlərinə görə, mükəmməl tərcümə həm qrammatik baxımından həm də ahəngdarlıq baxımından gözəl qurulmalı və oxucuda müsbət təəssurat oyatmalıdır. *"Həqiqi mənada yaxşı tərcümə heç şübhəsiz ki, istifadə olunan dilə münasibətdə qüsursuz rahatlıq tələb edir."* [10, s.23]. Tərcümə əsərində mənanın çatdırılmasından başqa, sözlərin sadalanması və misralara düzülməsi də ahəngdar olmalıdır.

İtalyan ədəbi dilinin incəliklərinə və dərinliklərinə bələd olan, dünyaca məşhur sənətkarımız, Azərbaycanın fəxri musiqiçisi Bülbül, məhz Azərbaycan dilini dünyanın ən musiqili, xoşavazlı və incə dili kimi qiymətləndirmişdir. Ümumiyyətlə, dilin musiqili olmasında, saitlərin böyük rolunu olduğunu altından xətt çəkərək qeyd edirik.

“Müasir dövrümüzdə, xalq kütlələri arasında hər hansı bir məlumatı yaymaq tədqiq etmək üçün savadlı nətiqlər tələb olunur. Əlbətdə istedad əsas amillərdəndir. “Natiq olmaq üçün birinci, ən zəruri şərt təbiətin bəxş etdiyi istedaddır. Axı, natiq olmaq üçün dərin zəka və həssaslıq tələb olunur.” [21, s.34].

İctimai-siyasi leksika bütün dillərin leksik tərkibində əsas yerlərdən birini tutur. Çünki ciddi və mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələr, ziddiyyətli situasiyalar, belə ki, ölkə daxilində baş verən ictimai-siyasi durum və s. konfranslarda, debatlarda bu vəziyyəti özündə əks etdirən söz və siyasi terminlərlə, terminoloji ifadələrlə əks olunur. Müəyyən zaman çərçivəsində ictimai- siyasi leksika daha çox alınma sözlərin təsirinə məruz qaldığı üçün siyasi diskursun tərcüməsi ilə milli dillərə daxil olmuşdur, həmçinin , Azərbaycan dilinə, məs: inqilab, prioritet, korrupsiya, monarxiya, kompromis, xaos, elita, harmoniya, media, brifinq və s. kimi sözlər müxtəlif dövrlərdə müxtəlif dillərin təsiri nəticəsində daxil olmuşdur. *“Dilimizin digər bir problemi də ondan ibarətdir ki, dilimizə daxil olan yeni sözlər və terminlər bəzən olduğu kimi saxlanılır. Tərcümə zamanı isə bizə sözün müxtəlif versiyaları lazım olur. Lüğətdəki tərcüməni vermək uğursuz tərcüməyə yol açma bilər.”* [39, s.90]. Alınma terminlərin, zənnimizcə, siyasi diskursun dilinə bəzi hallarda anlaşmazlıq gətirir, bunların qarşılıqlarının tapılması, milli mənşəli sözlərlə əvəz edilməsi daha məqbul olardı. Əks halda diskursun kontekstində anlaşılmaqlıq meydana gələ bilər. Bu ənənədən bizdə də istifadə olunmalıdır. Siyasi diskursda sosial-iqtisadi həyat əks olunur. Siyasi diskursda işlənən siyasi terminlər ictimai- siyasi və iqtisadi elmlərin vəziyyətini, ictimai- siyasi sferanı, cəmiyyətin mövcud inkişaf səviyyəsini, Azərbaycan xalqının siyasi

vəziyyətini , ideologiyasını, müxtəlif fikir və düşüncələrini, insan fəaliyyətinin sahələrini, fəaliyyətin nəticələrini və s. əks etdirir. Hüseynağa Əmirov belə qənaətə gəlir ki, *“Dolğun məna daşıyan hər bir sözü tərcümə etmək mümkün olsa da, məxəz mətndəki hər bir üslubi priyomu eynilə çevirmək mümkün deyil. İtkilər məhz belə hallarda baş verir.”* [16, s.388].

Diskursda müşahidə etdiyimiz kimi, dilimizdə aktiv şəkildə istifadə edilən alınma sözlər, ifadələr leksik vahidlər, terminlər dilimizin lüğət tərkibinə daxil olmuş və hazırda konfranslarda, siyasi debatlatda ümumişlək sözlər qədər fəal işlənməkdədir. Diskursda alınma sözlərin tez-tez işlənməsi ilə, dilin lüğət tərkibi başqa bir dilin lüğət tərkibi hesabına zənginləşir. Alınma sözlər və terminlər isə, diskursda da aktualdır. Alınma sözlərin dilə daxil olması prosesi dövrün ictimai- siyasi, iqtisadi- mədəni və s. dəyişkənlikləri ilə xarakterizə olunur və aktuallaşır, köhnəlmiş alınmalar dildən çıxmağa başlayır, yeni qavramlar və məfhumlar yeni neologizmlər dilə daxil olur. Siyasi terminlər diskursda olduğu qədər kütləvi informasiya vasitələrində, rəsmi sənədlərdə də müvəffəqiyyətlə işədildiyi müşahidə olunur. Diskursda bəzi milli sözlərin, bir sıra terminlərin ərəb-fars mənşəli sözləri sıxışdırmasını da müşahidə edirik: önəm- əhəmiyyət, olay- hadisə, uçak- təyyarə və s.

2.2. Siyasi nitqin üslubi keyfiyyətləri, ifadə tərzii və onların tərcüməsi zamanı rast gəlinən çətinliklər

Şifahi diskursda natiq hiss və həyəcanını intonasiya ilə bədahətən ifadə edir. Ona görə də, siyasi diskursun təsirliliyini bu cür müəyyən etmək olar. Siyasətçinin diskursu xüsusi terminlərlə qurulmuşdur və diskursun uğuru bu ifadələrin xalq tərəfindən necə qəbul ediləcəyi ilə formalaşır. Diskursda ilk olaraq, siyasətçi xalqın eşitmək istədiyi məsələləri vurğulamağı , ifadələri yerli-yerində seçməyi bacarmalıdır, siyasətçi dinləyicilərin, diskurs çərçivəsində siyasi rəqiblərinin fikir və düşüncələrini

nəzərə alaraq davam etməlidir. “*İnamlı kütləvi çıxış, insanların həqiqətən eşitməsi gərəkən mesajınızın olması ilə başlayır.*” [25, s.55].

Bəzən siyasi diskursda müəyyən frazeoloji birləşmə və ifadələrə rast gəlirik. Ümumiyyətlə, frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi çətin məqamdır, nitqin düzgün anlaşılması üçün ən uyğun ekvivalent seçilməlidir. Bəzi məqamlar siyasi diskursun tərcüməsində çətinlik yaradır:

1.Hərfi tərcüməsi zamanı frazeoloji birləşmə və ifadələrin düzgün anlaşılmaması

2.Qaynaq mətnin yazıldığı forma və janrı olduğu şəkildə qarşı tərəfə əks etdirə bilməmək

3.Qaynaq mətndə mədəni fərqliliklərin bariz şəkildə önə çıxması

4.Yumoristik hekayələr lətifə və zarafatlar [17, s.24].

Natiqin siyasi diskursunu olduğu kimi, forma və janrı saxlamaqla, qarşı tərəfə əks etdirə bilmək lazımdır, lakin burada qafiyə, səs və tembr olduğu şəkildə qarşı tərəfə çatdırmaq olduqca çətinidir. Siyasi diskursda mədəni fərqliliklər, fərqli adət-ənənələr bariz şəkildə önə plana çıxır. Natiq mədəni fərqlilikləri olduğu kimi öz leksikonundakı uyğun ekvivalentlə lazım olan ifadələrlə izah edə bilməməsi və ya əksinə, siyasi diskursda çətinlik yaradan məqamlardandır. Məs; İtalyandilli oxucular üçün Azərbaycan mədəniyyətində olan bəzi məqamların İtaliya cəmiyyətində olmaması lətifə və zarafatlar və s.

Əgər italyanca verilmiş siyasi diskursları ana dilimizlə müqayisə etsək, diskursun leksikasında müəyyən mədəni etnonim və etno fərqliliklərin Azərbaycan dilində alternativinin mövcud olmamasını müşahidə edərik (Məsələn, Ramazan bayramı, Novruz adətləri italyan dilli oxucular üçün yad, bir qədər anlaşılmazdır, eləcə də, İtaliyada ənənəvi keçirilən bəzi adət ənənələr, inanclar, məs: *Befana, Pasxa* Azərbaycan dilli oxucular üçün uzaqdır.). Siyasi mətnləri tərcümə edərkən, bəzən elə sözlərlə rastlaşa bilərik ki, onların ana dilində ekvivalenti olmasın. Bütün dillərdə qarşılıqlı tapılmayan sözlərə rast gələ bilərik. Bu qəbildən olan sözlərə, ümumiyyətlə nə tam, nə də qismən uyğun gələn söz tapmaq olmur ,məsələn: Xüsusi adlar,

coğrafi adlar, qurum, təşkilat və s. Realilər, yəni, cəmiyyətin hər hansısa bir əşyanı, məhfumu adlandırdıqları sözlərin digər xalqın lüğət fondunda olmamasıdır. Buraya daxildir; milli xörəklərin adları (plov, aş, dolma, dovğa), milli geyimlərin (küləcə ,arxalıq), musiqi alətlərinin (saz, tar, balaban), milli rəqslərin adları (vağzal), həmçinin, şifahi xalq ədəbiyyatının nümunələri (bayatı), musiqi janrları (muğam, meyxana) bu sadalananlar, Azərbaycan mədəniyyətinə xasdır və digər dillərdə qarşılığı yoxdur.

Lakunalar, onlar bir dilin lüğət fondunda olub, lakin digərin dildə olmamasına deyilir. Məsələn, italyanca «riposo», saat 13:00 və 16:00 arası verilən fasiləyə deyilir. Azərbaycanda, belə bir anlayış olmadığına görə, bunu ifadə edən söz də yoxdur. Sözlərin qarşılığının olmaması çətinlik yaradan bir məqam olsa da, bu heç də tərcümə edilməyəcəyi demək deyildir. Dildə qarşılığı olmayan sözləri tərcümə etmək üçün transliterasiya və transkripsiya, kalka üsulundan istifadə edirik. Elnarə Hüseynovanın fikrinə görə, bu növ sözlər və ya ifadələr aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir;

“ 1.Fərqli şivələrə aid söz və ifadələrinin tərcümə ediləcək dilin leksik fondunda olmaması

2.Mənası anlaşılmayan qısaltmalar

3.Şəxs , qurum, coğrafi yer adları

3.Argo və jargonlar

4.Hər hansı peşə daxilində şəxslərin işlətdiyi özünəməxsus sözlər , ifadə və anlayışlar

5.Xalq dilində istifadə edilən deyimlər, el məsəlləri.” [17, s.23].

Tərcüməçinin vəzifəsi, tərcümədə çətinlik yaradan leksik vahidləri, onlara yaxın ifadə və sözlərlə tərcümə etməkdir. Tərcümədə çətinlik çəkərkən , adətən həmin leksik vahidi, daha ümumi mənalı bir sözlə ifadə etmək olar. Həmçinin, təsviri üsul ilə və ya sözə ən yaxın mənalı sözlə tərcümə edə bilərik. Azərbaycan dilinin lüğət fondunda və onun inkişafında baş verən ictimai-siyasi hadisələrin təsiri danılmazdır. Çünki, dilin söz bazasının neologizmlərlə təkmilləşməsi və bəzi qavramların ,

ifadələrin dəyişilməsi ölkənin ictimai-siyasi həyatında gedən inkişafı əks etdirir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə dilin lüğət fondu da bəzi dəyişikliklərə məruz qalır. O da həqiqətdir ki, Azərbaycan dilinin söz yaradıcılığında əsas yer, leksik- qrammatik üsullara və başqa dillərdən keçən kalkalara aiddir. Müasir dövrdə, texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar bəzi terminlər, ifadələr və sözlər yarandıqca, Azərbaycan dilində, həmçinin digər müxtəlif dillərdə onların kalkaları formalaşır. Ölkəmizdə gedən elmi, texniki, ictimai-siyasi yeniliklər hesabına, dilin lüğət fonduna yeni siyasi terminlər və ifadələr daxil olur.

“Terminlərin aid olduqları sahəyə məxsus dəqiq mənada işlədilməsi bir qayda olaraq emosionallıq və ekspressivlik kimi xüsusi rəngləri ifadə etməsi ilə də bağlıdır.” [32, s.102]. Siyasi mətnlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi prosesində, elə terminlər, söz birləşmələri vardır ki, onlar beynəlmiləl söz və ifadələrlə işlədilir. Məsələn - dominion, şovinizm, demagogiya, status-quo ratifikasiya, struktura, revanşizm və s. Çünki tərcümə edərkən, həmin terminlərə eyni mənəni ifadə edən qarşılıq müəyyənləşdirmək mümkün olmur. *“Termin yaradıcılığı hər bir halda yaşanan dövrə onun ictimai və siyasi maraqlarına xidmət edir. Dilimizin timsalında bunu aydın görmək mümkündür.”* [4, s.305]. Yeni siyasi terminlər dünyada mövcud vəziyyətlə bağlıdır və bunun nəticəsində dilin lüğət fondu zənginləşir. Azərbaycanın lüğət fondunun siyasi terminologiyası müxtəlif dillərin, fərqli düşüncə formalarının və nəhayət dünya sivilizasiyasının bir təzahürüdür.

Ümumiyyətlə, hər bir xalq qarşısında çıxış edən siyasətçinin, siyasi natiqin şəxsi qabiliyyətləri ilə yanaşı, özünəməxsus üslubu da olmalıdır. Siyasətçinin hər bir mühazirəsi, çıxışı, diskursu ilə qarşısında çıxış etdiyi cəmiyyətlə arasında güclü təmasda olmalıdır. Jurnalistə, tənqidçiyə və digər şəxslərə xas olan fərdi üslub siyasi diskursda siyasətçi üçün mühüm və əsas keyfiyyətdir. Hər bir siyasətçi diskursunu qurarkən dildə işlənən sözləri tənzimləməli, fikrini tam, dolğun, obrazlı ifadəsi üçün dil normalarını, dil

vahidlərini yerli-yerində qurmalıdır. Bu xüsusiyyət siyasətçinin səviyyəsini müəyyən edir. Ona görə də, güclü bir siyasətçi dilin incəliklərinə dərinləndən yiyələnməli ondan düzgün istifadə etməlidir.

Ali səviyyəli diskurs üçün qəbul edilmiş bir sıra tələblər və şərtlər vardır. Həmin tələblər bunlardır: aydınlıq, düzgünlük, sadəlik, dəqiqlik, lakoniklik, zənginlik, ifadəlilik, orijinallıq və s. Bütün bunlar yüksək səviyyəli diskurs yaradır ki, bu sahədə böyük uğurlar qazanmağa kömək edir. İstər keçmişdə, istərsə də müasir dövrdə ictimai-siyasi natiqlik xalqın həyatında, inkişafında, təkamülündə zəruri rol oynayır. İctimai-siyasi diskurs ölkədə və dünyadakı mövcud siyasi rejimin mənfi, müsbət xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Cəmiyyət təkamül etdikcə siyasi baxışlar ictimai-siyasi diskursda da özünə yer tapır. Keçirilən konfranslar mitinqlər, nümayişlər, tədbirlər isə yeni natiqlərin yetişməsinə səbəb olur.

İtalyan dili flektiv dil qrupuna, Azərbaycan dili isə aqqlütinativ(iltisafi) dil qrupuna daxildir. Fərqli dil qruplarına məxsus olmaları səbəbindən, tərcümə prosesində bir sıra problemlər özünü göstərir. Azərbaycan dilində rus dilindən keçən alınma sözlər, fars -ərəb mənşəli sözlər üstünlük təşkil edir və onların böyük əksəriyyəti ümumişlək sözlərə çevrilmişdir.

Ümumilikdə götürsək, siyasi diskursda İtalyan dilindən Azərbaycan dilinə və Azərbaycan dilindən İtalyan dilinə tərcümə zamanı qarşıya çıxan problemlərin müxtəlifliyi səbəbindən bu problemləri üç yerə bölə bilərik: Tərcümə əsnasında fonetik baxımdan qarşıya çıxan problemlər; Tərcümə əsnasında leksik-semantik şəkildə qarşıya çıxan problemlər; Tərcümə əsnasında sintaktik nöqtəyi-nəzədən qarşıya çıxan problemlər. İtalyan dilindən Azərbaycan dilinə və Azərbaycan dilindən İtalyan dilinə tərcümə edərkən qarşıya çıxan fonoloji problemlər dedikdə, burada hər iki dilin əlifbasındakı mövcud ola müxtəlifliklər və nəzərə çarpan fərqliliklər, fonetika, vurğu və səs sistemini əhatə edən müxtəlifliklər və s. daxildir. *“Tərcümə nəzəriyyəsində semiozis ilə iş bitmir; həm semiotik ölçülərə ədəbi mifoloji dini və s. sistemlər əlavə olunur həm də semiozis*

ölşülərinin pragmatikası son dərəcə mürəkkəb və çoxplanlı olur. Tərcüməyə pragmatik yanaşma mükəmməl tərcümə işində həlledici rol oynayır çünki belə yanaşma mükəmməl və sintezləşdirilmişdir.” [8, s.39].

Azərbaycan və İtalyan dilində, onların adət-ənənələrindən asılı olaraq, siyasi münasibətlər fonunda fərqli xüsusiyyətlər mövcuddur. Tərcüməçi hər kəs tərəfindən birmənalı qəbul olunmuş qaydaları bilməli və siyasi mətnləri tərcümə edərkən bütün diplomatik tələblərə əməl etməlidir. Siyasi terminlərin tərcüməsində hər hansı bir yanlışlıq bütöv bir mətnin məzmununu yanlış istiqamətə yönəldər və siyasi arenada tam anlaşılmazlığa yol açar, hətta arzuolunmaz konfliktə gətirib çıxara bilər. Siyasi terminlər mövcud siyasi vəziyyətin dəyişilməsi ilə əlaqədar olaraq yeni mənalar kəsb edə bildiyi üçün tərcüməçi də öz siyasi və leksik biliyini bu istiqamətdə daima inkişaf etdirməlidir. Siyasi diskurs yazılı və şifahi nitqin xüsusiyyətlərini əks etdirən mətn və kontekstdir. Diskurs müəyyən zaman və məkan vəhdətində mövcud olur və onu yaradan situasiya dəyişdikdə onun qavranılması da dəyişir, fərqli anlaşılır. Belə deyə bilərik ki, diskursun vahid bir həcmi yoxdur, bu siyasi diskursu nəql edən natiqdən aslıdır.

“Əvvəlcədən təşkil edilmiş nitq qabaqcadan planlı şəkildə hazırlanmış nitqdir. Nitqin əvvəlcədən təşkili üçün nitq söyləyən tərəfindən aşağıdakı işlərin görülməsi zərurəti meydana çıxır.

1.Mövzu üçün plan tərtib etmək

2.Mövzu ilə əlaqədar ədəbiyyatları nəzərdən keçirmək

3.Mövzunun həcmiini əhatə dairəsini təyin etmək

4.Fikrin ardıcılığına nail olmaq üçün bəzi qeydlər etmək

5.Mövzunun məzmununu dərinədən öyrənmək

6.Mövzunun auditoriyaya yaxşı çatdırılması üçün əlverişli ifadə tərzini seçmək.” [31, s.99-100].

Diskurs auditoriyanın səviyyəsini nəzərə almaqla qurulur, əks halda anlaşılmaz olar. Yəni müəyyən sosial qrup, təbəqə , başqa dil istifadəçiləri üçün tam anlaşılıq olmayan diskurs nəzərdə tutulur. Səmimi çıxış etmək və öz

fikirilərini auditoriyaya qəbul etdirmə bacarığı əvəzsiz qabiliyyətdir. Bəzi hallarda bu bacarıq çox az siyasəçidə rast gəlinir.

Mükəmməl diskurs üçün bəzi məlumatları nəzərdən keçirib, öyrənmək vacibdir. Kütlə qarşısında çıxış zamanı istənilən nəticəni əldə etmək üçün öncədən lazımi materiallarla tanış olmaq gərəkdir. Sərbəst bir diskurs üçün çıxışa hazırlaşarkən əsas diqqəti sözlərə yox, ifadə edəcəyiniz fikirlərə yönəltmək lazımdır. Əgər diskurs məntiqi ardıcılıqla tərtib olunubsa və yaxşı planlaşdırılıbsa, çıxış zamanı fikirlər asanlıqla və təbii olaraq bir-birinin ardınca gələcək. Belə müşahidə edirik ki, diskursu üzündən oxumaq dinləyənlər tərəfindən xoş qarşılanmır. Diskurs zamanı əcnəbi sözlərdən yerli-yersiz istifadə etmək yolverilməzdir. Bu kimi xətalər nitqdə söz bazasının azlığından, dili mükəmməl bilməməkdən xəbər verir.

“Tərcümə praktikası aşkar çatışmazlıqlarının çoxluğuna baxmayaraq tərcümə nəzəriyyəsindən öndədir. Elə müxtəlif tipli lüğətlərin tərtib edilmə praktikası da leksikoqrafiya nəzəriyyəsini qabaqlayır. Hər iki halda tam analogiya müşahidə olunur; bir tərəfdən, külli miqdarda lüğətlərin və tərcümə mətnlərinin mövcudluğu digər tərəfdən isə - dilin əhatəli leksikasının sistemlilik baxımından əsaslandırılmasında və tərcümə prosesinin çoxaspektli mexanizmlərinin nəzəri cəhətdən anlaşılmasında kasadlıq.” [8, s.38].

Diskurs prosesində öncə qüsurları aradan qaldırmaq üçün bol müəliə etmək, dilin leksik və qrammatik qaydalarına riayət etmək lazımdır. Diskursiv mətni hazırlayarkən uzun cümlələr qurmaqdan çəkinmək, qısa və aydın cümlələr qurmaqla əsas mövzunun məğzini xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Natiq ifadəli, isti, mehribanlıq tonunda danışarsa, onun jestləri pozitiv və səmimidirsə auditoriya onun çıxışına maraqla yanaşır.

“Söz vurğusu sözlərin və söz birləşmələrinin əsas fonetik əlamətidirsə, cümlə vurğusu cümlənin ayrılmaz cəhətidir.”[28, s.30].

Nitqdə intonasiya da olduqca əhəmiyyətlidir. Çünki monoton tonda davam edən diskurs darıxdırıcıdır. İntonasiya deyilənlərə mənə verir. Diskursu

təşkil edən cümlələr də öz növbəsində sözlərdən qurulmuşdur. Siyasi diskursda intonasiya və jestlər auditoriya üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Əgər o, çox ucadan danışarsa, həm də bu zaman kəskin səsə malikdirsə, bu onu dinləyənlərdə narahatlıq yaradır və diskursun keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşür. Bunlara yol verməmək üçün şifahi diskurs zamanı tədricən və ahəngdar surətdə səsin gah yüksəldilib, gah da alçaldılması lazımdır.

Diskursun spesifik xüsusiyyətləri dedikdə, mövzu və janr özəlliyi, mətn və kontekstin məqsədi, strategiyası, taktikası, qarşısında duran məsələlər, ünsiyyət prosesinin ştirakçıları və onların istifadə etdikləri verbal və qeyri-verbal vasitələrin tam məcmusu başa düşülür. Siyasi diskursun aşağıdakı struktur xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirdik: Siyasi diskursun əsas spesifik xüsusiyyəti onun yüksək rəsmi üslubda qurulması, nümunəvi olmasıdır.

Siyasətçi fikir və düşüncələri ilə öz diskursunu formalaşdırır. Linqvistik faktorlardan yerli-yerində istifadə edərək diskursun təsir gücünü artırır. Diskursun daha kəsərli aydın olması üçün söz azadlığı, obyektiv tənqid mühimdir. Siyasi debatlarda, idarələrdə, yığıncaqlarda, nitq söyləyən və ya çıxış edən hər bir şəxs qarşısında belə bir məqsəd qoymalıdır ki, söylədiyi nitq cəmiyyətə xidmət etmiş olsun. Diskursun maraqlı cəlbedici olması məhz bu faktlara söykənir. Xüsusilə, qeyd edək ki, siyasi diskursun uğuru, geniş kütlələr önündə nitq söyləyən siyasətçinin nüfuzunu qaldıran əsas məqamlardan biri, nitqin inandırıcı və qərəzsiz olmasıdır. Siyasi müzakirələrdə natiq öz fikir və düşüncələrini faktlarla, əsaslı şəkildə ifadə etmək üçün tutarlı faktlardan sübut gətirdiyini müşahidə edirik. Siyasi diskurs prosesində, fikrini əsalandırmaq üçün müəyyən tarixi hadisələrə faktlara intinad edərkən, diqqətli olmaq vacibdir.

Diskursun başlanğıcı demək olar ki, çıxışın əsas hissəsidir. Kifayət qədər yüksək səviyyədə hazırlanmış diskursun başlanğıcı dinləyici kütlənin diqqətini cəlb edir və maraq oyadır. Başlanğıc nə qədər düzgün qurulursa, diskursun yekun nəticəsi də bir o qədər uğurlu alınır. Müasir dövrdə

cəmiyyət informsiya ilə kifayət qədər yüklənir, ətraf mühitdə hər yerdən televiziya, radiodan, sosial şəbəkələrdən, mətbuatdan istənilən qədər məlumat alır. Bu nöqteyi - nəzərdən diskursu yükləməməli, dinləyənləri mental baxımdan yormamalı, auditoriyanı diqqətdən kənar saxlamamalıdır.

Diskursda birmənalı olaraq geniş fikrli olmaq, sözləri seçərkən lakoniklik vacibdir. Diskurs bu baxımdan nitq mədəniyyəti ilə yaxından əlaqəlidir. Linqvistik qaydaları gözləmək diskursu şərtləndirən amillərdəndir. Diskurs zamanı müzakirə edilən məsələ əlçatan olmalı, yerli-yersiz mənası bəlli olmayan sözlərdən uzaq durulmalı, düzgün faktlara istinad edilməlidir. Bu zaman auditoriyanın dərk etmə səviyyəsi nəzərə alınır, diskurs inandırıcı və aydın olur. Beləliklə bu addım auditoriya ilə qurulan kommunikasiyaya da müsbət təsir göstərir.

Diskurs zamanı auditoriyaya öz fikirlərini intonasiya və jestlərlə ifadə etmək, dinləyiciləri inandırma qabiliyyəti diskurs üçün zəruri faktordur. Diskurs müxtəlif üslub və formalarda ifadə oluna bilər. Bu debat, konferans, müşavirələrdə, söhbət və ya polemika şəklində ola bilər. Lakin ünsiyyət hansı formada olursa -olsun, diskurs hər zaman iştirakçıların monoloq və dialoqlarını, kiçik və böyük çıxışlarını birləşdirir. Diskurs üçün tələblər, əsasən, nitqin inandırıcı, bəlağətli, tutarlı, sübutlu, məntiqli, konkret faktlara söykənən, həm də ifadəli olmasıdır. *“Milli əlaqə və münasibətlərin genişlənməsi ilə xalqlar arasında mədəni-kütləvi kommunikasiyaya meyl artır və onların ümumi mədəniyyətlərinin yaxınlaşması və dil əlaqələrinin genişlənməsi özlüyündə hər bir dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi amillərindən biri kimi çıxış edir.”* [27, s.437].

Diskurs bir nitq prosesidir və leksik, fonetik, qrammatik normalarla şərtlənir. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi çox zəngindir. Dünyanın başqa inkişaf etmiş ədəbi dilləri kimi, Azərbaycan ədəbi dilində də, leksik normanın keyfiyyətini milli sözlər müəyyən edir. Diskursun ifadəliliyini, düzgünlüyünü müəyyənləşdirən leksik norma, birmənalı olaraq sözün mənası və ya mənaları ilə yaxşı tanış olmağı, onu yerində, düzgün işlətməyi tələb edir. Belə

ki, dilin lüğət fondundakı sözlər tarixi inkişaf sayəsində müəyyən mənaya malik olur. Sözün ona məxsus olmayan mənada işlədilməsi, lüzumsuz, yersiz şəkildə diskursa daxil edilməsi nitq nöqsanıdır. Hər hansı bir leksem, onun üçün xarakterik olan mənada işlənmirsə, demək, irəli sürülən fikir düzgün anlaşılmayacaq, beləliklə, nitq mədəniyyətinin tələbi, yəni, leksik norma pozulacaq. Fikri daha dolğun çatdırmaq üçün nitq prosesində müəyyən sinonim və ifadələrdən istifadə edilir.

Tərcüməçi dili mükəmməl bilməklə dildəki omonim -sinonim cütlüklərinə yaxından bələd olmaqla tərcümədə ola biləcək anlaşmazlıqları aradan qaldıra bilər. Bütün dillərdə fərqli nitq hissələrinə məxsus omonimlərə rast gələ bilərik. Bunlara diskursun hər bir üslubunda rast gəlmək mümkündür. *“Omonim işlənmə faktı ictimai-siyasi diskursda, siyasi-ideoloji termin yaradıcılığında özünün ən yüksək həddinə çatır, çəxmənalılıqda birləşərək yalan və manipulyasiyanın ən dərin və gizli-mübhəm nöqtələrini, iç qatlarını üzə çıxarır.”* [3, s.138]. Diskursiv mətnə sözdən düzgün istifadə ilə yanaşı, onun dəqiq, yerinə görə ifadəli və emosional işlədilməsi də leksik normanın tələblərindəndir. Ədəbi dilinin qrammatik norması ümumxalq dilinin iltisafilik prinsipinə əsaslanan qrammatik quruluşunu əks etdirir. Qrammatik norma sözlər və cümlələr arasındakı əlaqələrin nitqdə düzgün qurulmasını tələb edir, onu normaya salır.

Siyasi diskurs sadəcə gözəl, bəlağətli yox, eyni zamanda kütlənin arzu və məqsədlərini ifadə etməlidir. Beləliklə, siyasətçinin nitqinin səmərəliliyi, tutarlılığı ilk növbədə onun səmimiyyəti ilə xarakterizə edilir. Şifahi diskursun uğurunun təcrübə nəticəsində yaranıb, təkmilləşdiyini müşahidə edirik. Kütlə qarşısında diskurs olduqca məsuliyyətli bir prosesdir.

Tərcüməçi diskursu dərk edərək, orijinalı qoruyaraq, mətn daxilində müxtəlif əlaqələr qurur, qrammatik, sintaktik əlaqələr yaradır, bu mövzuda müəyyən cədvəllər qurur, diskursun mövzusu və onun haqqında deyilənləri şərh edir və s.

“Fikri yaradan, formalaşdıran appelyativ vahidin və ya təfəkkür prosesinin əsas elementinin dil olduğunu qəbul etsək, onu da qəbul etməliyə ki, baş beynimizdəki məlumatlar yalnız dil struktur vahidlərindən yəni sözlərdən və ya formalardan ibarətdir. Çünki söz forma olmadan dilin hər hansı bir funksiyasını icra etməsi mümkün olmadığı kimi, dilin sözdən və ya formadan başqa bir funksional aləti və ya apellyativ vahidi də yoxdur.” [15, s.274].

Linqivistik baxımdan diskursu tədqiq etdikdə belə bir nəticəyə gəlirik ki, diskurs və mətn bir-birinə bağlıdır, yaxın anlayışlardır. Elmi araşdırmalar göstərdi ki, onlar arasında müəyyən fərqlər ə oxşarlıqlar var. Diskurs şifahi və yazılı mətni əks etdirir. Aydın olur ki, diskurs mətnin əsasında reallaşan bir nitq prosesidir. Ümumiyyətlə, dilçilikdə mətn və diskurs anlayışları olduqca oxşardır. Diskursun mətndən əsas fərqləndirici üstünlüyü onun bir neçə elementdən ibarət olmasıdır, buraya kontekst, situasiya, diskursun iştirakçıları, diskursu təşkil edən mətn və ya mətnlər daxildir. Diskursun digər bir fərqli cəhəti diskursun iştirakçıları timsalında, onların dünyagörüşü, ifadə tərzilə bağlı üslublarıdır. Yəni diskursun özünəməxsus bir qrammatikası vardır.

“Bəzən tərcüməçi bilmədiyi sözləri lüğətdən tapıb onları tərcümə etdiyi dilin cümlə quruluşuna uyğun şəkildə ardıcılıqla düzür. Bu da, şübhəsiz, müsbət nəticə verə bilməz. Müxtəlif dillərdə işlədilən cümlələrdə söz sırası, məhz həmin dilə xas olan səpkidə qurulmalıdır. Ona görə də, tərcümədə həmin dilin cümlə quruluşuna, söz sırasına xüsusi diqqət verilməlidir və yalnız bu prinsip əsas götürülməlidir. O, tərcümə etdiyi sahəni çox yaxşı bilməsə də, ən azı bu sahədən kifayət qədər məlumatı olmalıdır.” [45].

Siyasi diskurs onu təşkil edən, mürəkkəb çoxplanlı, çoxaspektli hadisələr kimi verilir. Siyasi diskurs debatlarında və ya siyasi diskussiyalarda istifadə olunan bütün nitq aktlarının məcmudur. Məsələyə belə prizmadan yanaşmaq siyasi diskurs anlayışına geniş mənada baxmağı, yanaşmağı tələb edir. Siyasi diskursun həcmi deyəndə, müəyyən hadisələrin cərəyan etdiyi

sosial məkandakı nitq fəaliyyəti nəzərdə tutulur və o linqvistik, paralingvistik və ekstralingvistik faktorlardan ibarətdir. Siyasi diskursun qəbul edilmiş ölçüsü deyəndə, özünəməxsus linqvistik işarələr sistemi nəzərdə tutulur ki, onlar da siyasət dünyası, müəyyən ünsiyyət mühiti üçün nəzərdə tutulan nitq janrlarının və müvafiq olaraq onların fəaliyyətləri yığımından ibarətdir. Siyasi diskurs və ideoloji diskurs arasında bəzi fərqlər vardır. Beləliklə, linqvistik ədəbiyyatlarda siyasi diskurs dar və geniş mənada işlənir. Geniş mənada deyəndə siyasi xadimin subyekt adresat, yaxud ünsiyyət məzmun daşıyan mühitə aid ünsiyyət forması nəzərdə tutulur. Dar mənada isə, siyasi hakimiyyəti ələ almaq və ya əldə saxlamaq üçün diskurs növləri nəzərdə tutulur. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, biz diskursu geniş anlamda nəzərdə tuturuq və buraya nitqin törəməsi və qavrayışını, habelə bunlara təsir edən ekstralingvistik yəni dilxarici faktorları da aid edirik. Həmçinin belə hesab edirik ki, diskurs müasir dilçilikdə müxtəlif nitqləri nəzərdə tutur.

“Hər bir əsl sənətkarın görkəmli söz ustasının fərdi dil üslubunun yəni özünəməxsusluluğunun müəyyənləşməsi və ümumi ədəbi dil axarında seçilməsi onun yaradıcılıq nailiyyətidir. Söz yox bu nailiyyəti qazanmasında sənətkarın dilinin estetik keyfiyyətləri mühüm yer tutur. Bir sıra amillərlə yanaşı yazıçının dili dediyi sözün gözəlliyi və kəsəri şübhəsiz onun şəxsi istedadı ilə də sıx bağlıdır. Dildə sadəlik aydınlıq düzlük-dürüstlük yığcamlıq bədilik ifadəlilik ahəngdarlıq kəsərlilik və b.k. məsələlər bir fərdi yaradıcılıqda təzahür edib bütöv bir sistem şəklini aldıqda tam yeni bir ədəbi məktəb yaranmış olur.” [14, s.37].

Siyasi diskursun vəzifəsi təkcə şəxsi fikir və mülahizələrin sözlə əks etdirilməsi deyil, həmçinin qarşı tərəfi fəaliyyətə cəlb etmək üçün onda inam yaratmaq, onu inandırmaqdan ibarətdir. Siyasi diskursun effektivliyi, təsirli olması da, bu məqsəddən asılıdır. Siyasi hakimiyyət daima dil vasitəsi ilə ünsiyyətdir, onun vasitəsi ilə siyasi xadimlər adresatın şəxsi mühitinə daxil olur, bu vaxt ”mən” əvəzinə “biz” leksimini seçir və daha sonra söz

oyunlarına, mürəkkəb üsullara əl atılır. Siyasi diskurs kütlənin baxışlarını, fikirlərini nəzərə alaraq qurulur.

“Çıxış edən səs tonu ,zahiri hərəkətləri, mimikası, jesti, geyimi, xoş və mülayim rəftarı ilə seçilməlidir. O, hər bir sözü ,ifadəni düzgün tələffüz etməli , öz məqamına görə işlətməli , məntiqi vurğunu təsirli bir vasitəyə çevirməlidir .Aydınlıq və yığcamlıq nitqin əsas məziyyətlərindəndir .Natiq həyat təcrübəsinə istinad edərək ,dünyagörüşü ,bacarığı ,mədəni səviyyəsi ,dilin incəliklərini duymaq qabiliyyəti ilə seçilməlidir.” [23, s.62].

Bəzən, siyasətçinin nitqində, üslub gərəyi müəyyən termin sıxlığı müşahidə edilir. Bu da, bəzən, auditoriya üçün anlaşılmaz olur. Belə ki, diskursun mövzusu və ifadə tərzini auditoriyada maraq oyatmalı eləcə də, onun dili sadə və anlaşılıqlı olmalıdır. Dil vasitəsi ilə siyasətçilərin cəmiyyətə təsiri sübut edilmiş bir faktdır. Bunu siyasətçilər özləri də etiraf edirlər. Bir çoxları diskursun gücünü dərk etmir, onu səs , söz yığını kimi başa düşürlər. Bununla bağlı bir məqamı nəzərdən keçirək. Diskursda bəzi dil oyunları fikrin yönləndiricisi kimi başa düşülür. Dil mədəniyyətin yaranmasının əsasında durur.

“Tərcüməçinin daha bir səhvi sözbəsöz tərcümədir. Bu , o zaman ortaya çıxır ki, xarici termin, yaxud onun komponentləri Azərbaycan dili termininə analogi olmaqla, tamamilə başqa məna kəsb edir. Tərcümə zamanı daim terminin konkret şəraitdə, konkret kontekstdə real mənasını nəzərə almaq lazımdır. Həm də eyni zamanda cəm haldan istifadə zamanı terminin mənasının dəyişilməsi mümkündür. Beləliklə, terminlərin düzgün başa düşülməsi və tərcüməsi heç də yalnız dili yaxşı bilməklə əlaqədar deyildir, bu həm də xarici və Azərbaycan gerçəkliyində olan realiləri yaxşı bilməkdən irəli gəlir.”[46].

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri möhtərəm Heydər Əliyevin, cənab prezident İlham Əliyevin diskursları olduqca səlis, bəlağətli ,elmi, qrammatik və məntiqi baxımdan savadlı, təsirli olduğuna görə nümunəvi örnək kimi nəsil-dən-nəslə ötürülür. Xalqı təmsil edən hər bir siyasətçi xalq qarşısında öz diskursu və nitq qabiliyyətinə görə qiymətləndirilir. Diskurs çərçivəsində, yerində

deyilmiş söz, gözəl ifadə, kəlam, natiqin qiymətini yüksəklərə qaldırır. Yüksək səviyyədə qurulmuş mədəni diskurs qeyri-mədəni nitqdən istifadə olunan zəngin söz ehtiyatı, dilin daxili imkanları hesabına ,dilin qrammatik quruluşunun, dil normalarının incəliklərinə qədər gözlənilməsi ilə, intonasiyaya, ritmə uyğun forması ilə seçilir. Belə bir nitq ali savadlı istedadlı şəxsiyyətlərə məxsusdur və bir növ, keyfiyyətli yaradıcılıq işidir. Düzgün siyasi diskurs nümunəsi ifadə olunan fikrin həqiqiliyindən, doğru-dürüstlüyündən çox asılıdır. Tarixi reallığı düzgün qiymətləndirə bilməyən siyasətçinin, mühazirəçi, məruzəçi, nazir və ya deputatın çıxışı dil normalarına cavab versə də, düzgün nitq sayıla bilməz.

Beləliklə , nitqin düzgünlüyü üçün məntiqi və qrammatik cəhətdən düzgün qurulmuş cümlələr əsas götürülməklə ədəbi tələffüz qaydaları gözlənilməli, normal diksiya, nitq fasilələri, məntiqi vurğu nəzərdə saxlanılmalıdır. Nitqi ağırlaşdıran, məzmunun dinləyicilərə çatdırılmasını çətinləşdirən, iri həcmli, dolaşq, təm-taraqlı cümlələr işlədilməməlidir. Nitqin düzgünlüyü siyasətçi və dinləyicilər arasında qarşılıqlı anlaşmanı təmin edir. Diskursu təşkil edən nitqin düzgünlüyü ədəbi dil normaları daxilində mümkündür. Düzgünlük anlayışı, əsasən, mövzuya aiddir. Mövzu dəqiq və konkret olarsa, siyasətçi də öz fikrini dəqiq və yığcam qura bilər. Deməli, nitqin düzgünlüyü dedikdə cümlələrin qrammatik cəhətdən düzgün qurulması, sözlərin yerli-yerində işlədilməsi, fikrin aydın, dəqiq, məntiqi ardıcılıqla və ədəbi tələffüz normalarına uyğun ifadə olunması başa düşülür. Dəqiq nitq deyildikdə sözlərin ifadə olunan fikrə uyğun seçilməsidir ki, bunlar nitqin mənasına, məzmununa münasib olmaqla fikrin gerçəkliyi əks etdirməsinə şərt sayılır. Dəqiqlik, bir tərəfdən, nitqin gerçəklik və təfəkkürlə əlaqəsinin, digər tərəfdən, fikrin dil vasitələri ilə düzgün verilməsinin göstəricisidir.

Ümumiyyətlə, söz anlayışa uyğun yaranır və fikir ifadə edir. Əlbəttə, o, ifadə etdiyi fikrə uyğun olmalıdır. Modal sözlərdən diskursda, deyilən fikrə uyğun işlədilməsi, kontekstə daxil edilməsi tez-tez müşahidə edilir

Siyasi diskursu təşkil edən mədəni nitqin keyfiyyətlərindən olan yığcamlıq yəni, lakoniklik və qısalıq anlamındadır. Ümumiyyətlə, natiqlər adi danışıqdan tutmuş mühazirə, məruzə, çıxışlara, eləcə də bədii əsərlərə qədər yığcamlıq tərəfdarı olub uzunçuluğun, sözcülüyn əleyhinədirlər. Tam fikri əhatə etməklə fikrin yığcam şəkildə ifadə etmə bacarığı da istedad əlamətidir. Diskurs prosesində natiqdən diskursda deyəcəklərini ölçülü-biçili, geniş mətləbləri yığcam şəkildə deməyi, vaxt almamağı, təkrarçılıqdan qaçmağı, məlum olanları yenidən xatırlamamağı, başqalarını yormamağı tələb edir. Doğrudur ki, vaxtdan səmərəli istifadə etmək, uzunçuluq etməmək naminə mühazirəyə, məruzəyə, çıxışlara öncədən hazırlaşmaq, diskursiv mətni ətraflı nəzərdən keçirmək gərəkdir. Nitqin yığcamlığını həmişə vacib amil hesab etmişlər. Yığcam nitq siyasətçidən dərin dünyagörüşü, yüksək iradə , aydın və tərəfsiz yanaşma tərzini, zəngin söz ehtiyatı tələb edir. "Uzun sözün qıçası" kimi atalar sözü , "uzunçuluq eləmə" kimi məsəllərdən aydın olur ki, vaxt almamaq, eyni fikri oxşar cümlələrlə təkrar eşitdirməmək üçün ən yaxşı üsul fikri qısa və aydın ifadə etməkdir.

Diskursun sadəliyi onun aydınlığından, asan, anlaşılıq, təbii və düzgün olmasından asılıdır. Diskursda anlaşılmayan və ya qəliz ifadələr, konkretlik və təbiilikdən uzaq ifadə və söz birləşmələri, mürəkkəb terminlər anlaşılmazlıq yaradır, diskursun tam dərk edilməsini mümkünsüz edir və nitqin asan başa düşülməsini çətinləşdirir.

Siyasi diskursun bir digər üslubi keyfiyyəti də məhz onun lüğət fondu ilə ölçülür. Olduqca geniş, zəngin söz ehtiyatına malik siyasətçi yalnız dilin incəliklərinə dərinləndən bələd olmaqla öz diskursunu rəngarəng edə bilər. Diskursun zənginliyinin əsas göstəricisi onu təşkil edən dil vahidlərinin çoxluğu deyil, rəngarəngliyidir. Siyasətçi öz fikirlərini daha münasib sözlərdən - sinonimlərdən, antonimlərdən, frazeoloji birləşmələrdən, ibarələrdən, məcazların müxtəlif növlərindən istifadə hesabına nitqini maraqlı qurur, onların asan dərk edilməsi ilə dinləyicilərə xoş təsir bağışlayır. Deməli, nitqin zənginliyi dilin ifadə və təsvir vasitələri hesabına başa gəlir. Diskursun ifadə

imkanları və söz bazasının zənginliyi dil strukturundan, xüsusən aktiv söz ehtiyatının kəmiyyət və keyfiyyətindən asılı olan bir məsələdir.

“Ünsiyyətin insanların qarşılıqlı təsirlə əlaqəsi şəksizdir. Bunu intuitiv şəkildə təsəvvür etmək də asandır. Lakin onların qarşılıqlı əlaqəsinin psixoloji baxımdan öyrənilməsi müxtəlif çətinliklərlə bağlıdır.” [11, s.508].

Diskurs xalq arasında ünsiyyətə xidmət edir. Diskursun iştirakçıları müxtəlif aspektdən mövzuya münasibətlərini müzakirə edirlər. Diskursda ifadəlik onun üslubi keyfiyyətinin bir digər göstəricisidir. Bu baxımdan ən uğurlu dil vasitələrini tapıb işlətmək deməkdir. İfadəli nitq tək-cə aydın, düzgün, səlis, məntiqi olmaqla bitmir, həm də təsirli, emosional, cazibəli formada öz əksini tapır. İfadəli diskurs auditoriyanın hiss və düşüncələrinə təsir edir, diskursa marağını artırır, çünki burada məntiq güclü olduğu kimi, ifadə tərzində tutarlı söz, ifadə və ibarələrlə həm zəngin, həm də ifadəlidir. İfadəliyi çox vaxt söz sənətkarlarına aid edirlər, axı onlar dilin zəngin söz xəzinəsinə, onun qayda-qanunlarına daha yaxşı bələddirlər.

Ölkədə və dünyada baş verən yeniliklərdən və tələbatdan aslı olaraq dilimizə yeni sözlər daxil olur və bütün bunlar diskursa da biganə qalmır. O, yeni demokratik quruluşu, siyasi vəziyyəti, çətinlikləri, iqtisadi şəraiti hərtərəfli şəkildə özündə əks etdirir. Əlbətdə ki, dilimizin lüğət tərkibində baş verən müxtəlif ictimai- siyasi təsirlərin nəticəsi diskursda da, bariz şəkildə özünü göstərir.

Siyasi diskursun özünəməxsus terminləri ifadə tərzində və üslubi keyfiyyətləri vardır ki, diskurs söyləyən nətiq fikirlərini daha emosional, tutarlı, mənalı ifadə etmək üçün, dilin bütün normalarına - fonetika, leksika, semantika, qrammatika, intonasiya və üslubiyyətə hərtərəfli bələd olmaqla, bu dil vasitələri ilə diskursunu tərtib edir. Məhz buna görə də, onların diskursu zəngin, məntiqli, ahəngdar və ifadəli bir tərzdə formalaşmış yeni nəsəl, özlərindən sonra yeni başlayan natiqlərə gözəl qiymətli bir nümunədir. Cəmiyyətin düşüncə və baxış tərzinə təsir göstərən, həqiqi faktlara

söykənən, reallığı əks etdirən diskurs əvəzsiz bir ünsiyyət növüdür. İctimai-siyasi diskurs əhəmiyyətli hadisələri (prezident seçkisi, deputat seçkiləri və s.), rəsmi nümayəndə heyətləri qarşısında, konfransda, iclasda, kütlə və ya ölkə nümayəndələri qarşısında çıxış, kimi önəmli hadisələri əhatə edir.

2.3. Azərbaycan Respublikası prezidentinin çıxışlarının leksikasının spesifik xüsusiyyətləri və onların tərcüməsi

İ.Əliyev həmişə insanlar arasındadır və onun siyasi dili çox zaman canlı xalq danışığı dilidir. Siyasi diskurs və ümumiyyətlə, diskurs dedikdə müasir dünyada hazırlanmış nitqlər nəzərdə tutulur. Şifahi nitqi yazılıdan fərqləndirən, onun məhz hazırlıqsız olmasıdır. Bununla belə, dünya liderlərinin şifahi nitqi bir qayda olaraq hazırlıqlı xarakter daşıyır. Lakin, bu gün, bir qayda olaraq, şifahi diskurslar da, qabaqcadan planlaşdırılır və hazırlanır, onların üzərində adətən ciddi düzəlişlər və bir sıra redaktə işləri aparılır.

Ona görə də, yazılı diskursun şifahidən seçilmir ya da cuzi fərq nəzərə çarpır. Lakin, elə siyasət adamları var ki, onlar həmişə xalq arasında olduğundan qabaqcadan nə haqda danışdığını bilirlər. Əlbəttə, kütlə qarşısında bu cür siyasi diskurs söyləyən siyasət xadimləri böyük şəxsi təcrübəyə malik adamlardır. Onların digər bir üslubi xüsusiyyəti isə daima siyasətlə, xalqın maraqları ilə yaşamalarıdır.

Diskurs bu mənada düşüncələrin, ideyaların elmi dillə ifadəsidir. Siyasi diskurs ölkədə və dünyada gedən siyasi prosesləri özündə əks etdirdiyi üçün siyasi diskurs söyləyən nətiq daima biliklərini bu istiqamətdə artır bir sıra informasiya mənbələrinə müraciət edir.

İ.Əliyev məhz belə şəxsiyyətlərdəndir. Onun söylədiyi siyasi diskurslar daima Azərbaycan xalqının zəngin lüğət fonduna əsaslanır. İ.Əliyevin çıxışındakı siyasi diskurslar həm forma, həm də məzmun baxımından son dərəcə maraqlı və əhəmiyyətlidir, həm ifadə baxımından, həm də məzmun baxımından olduqca kəskindir. Prezidentin diskursları müasir dövrdə

formalaşan siyasi diskursa güclü təkan verir. Onun diskurslarına yüksək üslubi ifadəlilik xasdır. Prezidentin siyasi diskursa verdiyi töhvə siyasi diskursun əsas forma və üslubi xüsusiyyətlərini təşkil edir. Bu qəbildən olan diskurslar müəyyən dil enerjisini əks etdirir. Verilmiş nümunədə prezidentin nitqinə diqqət yetirək:

“Əziz həmvətənlilər. Bir aya yaxındır ki, ikinci Qarabağ müharibəsi davam edir. Bu müharibə xalqımız üçün Vətən müharibəsidir. Biz Vətən torpaqlarını işğalçılardan azad edirik. Bu müddət ərzində Şanlı Azərbaycan Ordusu bir çox yaşayış məntəqələrini düşməndən azad edibdir. Biz döyüş meydanında tarixi ədaləti bərpa edirik. Çünki Dağlıq Qarabağ əzəli, tarixi Azərbaycan torpağıdır. Əsrlərboyu Azərbaycan xalqı bu torpaqlarda yaşayıb, yaradıb, qurub.” [47].

“Cari connazionali. La seconda guerra del Karabakh è in corso da circa un mese. Questa guerra è una guerra per il nostro popolo. Stiamo liberando la nostra patria dagli occupanti. Durante questo periodo, il Glorioso esercito azerbaijano liberò molti insediamenti dal nemico. Stiamo ripristinando la giustizia storica sul campo di battaglia. Perché il Nagorno-Karabakh è un'antica terra storica dell'Azerbaijan. Per secoli, il popolo dell'Azerbaijan ha vissuto, creato e costruito in queste terre.”[47].

Nümunə gətirilən parçada, bir daha görürük ki, İ.Əliyev konkret tarixi faktlarla danışır, tarixi müqavilələri və Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətlərini nümunə göstərərək tutarlı cavab verir. Bu diskursun əsas xüsusiyyətlərindən biri mövcud ənənəyə müraciətdir. Diskurslarda milli irsimizin qorunub saxlanması adət-ənənəyə sadıqlıq İ.Əliyevin məhz milli mədəniyyət və həmçinin milli düşüncə nümayəndəsi olduğunu əyani şəkildə sübut edir. Sadalanan üslubi xüsusiyyətlər obyektiv xarakter daşıyır. Milli və mədəni adət-ənənəyə, düşüncə tərzinə əsaslanan siyasi mülahizələr eləcə də siyasi diskurs olduqca böyük, nümunəvi, tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Beləliklə siyasi diskurs çərçivəsində, döyüş meydanında olduğu kimi, İlham Əliyev informasiya cəbhəsində də bədxah qonşularımıza və onların timsalında,

Azərbaycanın müstəqilliyinə ədavətli yanaşanları dərhal və faktlarla susdururdu. İ.Əliyevin siyasi diskursu olduqca kəskin və tutarlıdır. Prezident müsahibələrində birbaşa dövlətlərin adını çəkərək cəsarətlə onların Qarabağ münaqişəsinə ədavətli, kinli yanaşmasını sərt üslubda tənqid edirdi. Azərbaycan prezidenti müxtəlif televiziya kanallarına müsahibəsində erməni lobbisinə və onun havadarlarının kinli mövqeyinə qarşı sərt münasibət bildirmişdir. İlham Əliyevin hər bir çıxışı xalqın əzmkarlığını, mübarizə ruhunu yüksəldirdi. Bu mətnin italyan dilində tərcüməsində, yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlərin nəzərə alınması əsas məsələyə çevrilir və mətnin dominantını təşkil edir.

Qeyd edək ki, istər məntiqi –məna və məzmun, istərsə də linqvistik dil vasitələri baxımından prezidentin diskursu Azərbaycan dilinin bütünlüklə qrammatik, leksik, fonetik normalarına uyğun şəkildə qurulub tərtib edilmişdir. Ölkə başçısının diskursları Azərbaycan xalqının dillər əzbərinə çevrilmişdir. Hər kəs prezidentin verəcəyi qələbə mesajlarını səbrsizliklə gözləyirdi. Burada diskursun əvəzedilməz rolunu qeyd edək.

Diskurs mətnində, cümlələrin sintaktik quruluşu, söz və leksemlərin, ifadələrin işlədilməsində orijinalıq, özünəməxsusluq müşahidə edilir. Prezidentin diskurslarındakı fikir və mülahizələr geniş söz ehtiyatının və milli lüğət fondunun zənginliyini özündə ehtiva edir. O, diskurs söyləyərkən tərəddüt etmir, söz axtarmaq üçün vaxt sərf etmir. Onun siyasi diskursunda söz və ifadələrin yersiz təkrarına lüzumsuz söz oyunlarına rast gəlmirik. O, linqvistik dil qayda - qanunlarını mükəmməl bilir. Onun siyasi diskursunda möhkəm bir məntiq, əlaqə var. O, tarixi faktlar, sübutlar gətirir, geniş şərhlər verir. Geniş dünyagörüşü və uzaqgörənliyi, məntiqli nitqi, diskursa uyğun səs tonu, jest və mimikası ilə özünəməxsus siyasi diskurs üslubu vardır. Diskursları ilə auditoriyaya öz mülahizələrini anlaşıqlı dildə çatdırır.

Prezident ölkənin ictimai həyatı, cəmiyyəti narahat edən məsələlər, məmurların xalqa münasibətində, daim ədalətə çağırışlar edərək insanları

doğruluğa, xalqa xidmətə çağırır. Bu zaman, onun ritorikasında qətiyyət müşahidə olunur.

Prezidentin verilmiş nitqinə nəzər yetirək.

“Vəzifəli şəxslərin uşaqları qudurğanlıq edirlər, insanları təhqir edirlər, özlərini apara bilmirlər. Onların güvəndiyi adamları mən təyin etmişəm vəzifəyə, mən də çıxardacağam lazım bildikdə. Əgər bir də bilsəm ki, kimsə ailə üzvü hardasa xuliqanlıq eləyir, nadanlıq eləyir, özünü apara bilmir, o adam həbs ediləcək, atası işdən qovulacaqdır. Belə olmaz. Əgər kimsə fikirləşirsə ki, bu məlumatlar mənə çatmır, səhv edir. Bütün məlumatlar mənə çatır. Bir daha deyirəm, bütün icra başçıları bilsinlər, sahibkarları incidən cəzalandırılacaq . Bəzi hallarda fermerə çatacaq subsidiyaların bir hissəsi dövlət məmurlarının cibinə gedir .Fermerə nə qədər çatmalıdır, o qədər də o, bunu almalıdır. Heç kim onun puluna gözünü dikməsin! ” [48].

“I figli dei funzionari sono frenetici, insultano le persone e non si comportano bene. Ho nominato persone di cui si fidano e le rimuoverò se è necessario. Se scopro di nuovo che qualcuno nelle loro famiglia è teppista, ignorante, incapace di comportarsi, quella persona verrà arrestata e suo padre verrà licenziato. Questo non è possibile. Se qualcuno pensa che questa informazione non mi raggiunga, si sbaglia. Tutte le informazioni mi raggiungono. Ripeto, fate sapere a tutti gli amministratori delegati che gli imprenditori saranno puniti. In alcuni casi, parte dei sussidi che andranno all'agricoltore finisce nelle tasche dei funzionari del governo. Nessuno guardi i suoi soldi.”[48]. Bu sözləri Prezident İlham Əliyev Regionların 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrasının dördüncü ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda deyib. Dissertasiyanın bu bölməsində prezident İ.Əliyevin çıxışı təhlil olunur. Bu çıxış prezidentinin etdiyi çıxışların, demək olar ki, ən yaddaqalanlarından biridir. Diskursda əgər- şərt budaq bağlayıcısından bir neçə dəfə istifadə edilmişdir. Burada isə qeyd etmək lazımdır ki, çıxış İ.Əliyevə xas olan sərbəst və bir o qədərdə emosional üslubda qurulur. Bu sərbəstlik və qeyri-rəsmilik özünü çıxışın ilk cümlələrindən büruzə

verir və əslində eksplisit şəkildə təqdim olunur. Eyni zamanda prezident İ.Əliyev ədəbi dil və ümumiyyətlə azərbaycan mədəni ənənələrinə müvafiq şəkildə qurur öz nitqini. Kəskin ifadələrin tərcüməsi zamanı müvafiq leksikanın seçilməsi mühüm məsələdir.

Nəticə etibarilə qeyd etmək olar ki, İ.Əliyevin nitqi ümumiyyətlə ifadəliliyi ilə seçilir. Bir neçə misala müraciət edək: “ Vəzifəli şəxslərin uşaqları qudurğanlıq edirlər, xuliqanlıq edirlər.” Bu cümlə ədəbi normalara sadıqdır, eyni zamanda ifadəlilik baxımından kifayət qədər güclüdür. Burada iki söz “*qudurğanlıq , xuliqanlıq*” cümlənin təsir gücünü daha da artırır. “ *Heç kim onun puluna gözünü dikməsin!* ” leksik vahidi son dərəcə kəskindir. Nəticə etibarilə cümlə kəskin şəkil alsada , bütünlüklə ədəbi normalara cavab verir. Prezidentin nitqi frazoloji birləşmələrlə zəngindir. Ümumiyyətlə, cənab prezident cümlənin təsir gücünü artırmaq üçün leksik ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə etmişdir. Siyasi diskursda ən çətin psixoloji məqamlar nitqi başlamaq və məntiqlə yekunlaşdırmaqdır. Diskursu elə başlamalısan ki, o dinləyiciyə cazibədar görünsün, maraqla qulaq asa bilsin. Nitqi elə məzmunlu vurğu ilə bitirməlisən ki, dediklərin dinləyicinin yaddaşına həkk olunsun. İlham Əliyev bu baxımdan böyük məharət sahibidir. Əliyevin nitq mədəniyyəti dərin fəlsəfi məzmunla, zəngin poetik imkanlara malikdir. Onun siyasi-ideoloji nitqləri milli təfəkkürün dinamikasını əks etdirir. O, məqamı gəldikdə sərt bəyanatlar edir, problemin mahiyyətinə təmkinlə şərh verir, sözünün təsirini artırmaq üçün nikbin, emosional ifadələr işlədir. Nitqin gözəlliyi mövzuya uyğun parlaq sözlərin seçilməsində və fikirlərin məntiqi sistemindədir. Bu baxımdan Əliyevin nitqləri əsil nümunədir. Prezidentin nitqlərinin təsir gücü ilk növbədə onların səmimiyyəti ilə bağlı olmasındadır. Metaforalar , məcazlar ,el deyimləri siyasi diskursa xüsusi bir rəng qatır və çox nəzərə çarpır.

Verilmiş nitq parçasında İ.Əliyevin fikirlərinə nəzər yetirək.

“Zati-müqəddəsləri,

Tacqoyma Gününüz münasibətilə Sizə və Sizin simanızda bütün həmməzhəblərinizə şəxsən öz adımdan və Azərbaycan xalqı adından ən səmimi

təbriklərimi və xoş arzularımı yetirməkdən məmnunluq duyuram. Bu münasibətlərin möhkəmlənməsinə Sizin şəxsi töhfənizi yüksək qiymətləndirir, dinlərarası və mədəniyyətlərarası konstruktiv dialoqun təşviqində Azərbaycanın öncül roluna verdiyiniz qiymətə görə minnətdarlığımı bildirirəm. İnanıram ki, ümumbəşəri dəyərlərin təbliği və sivilizasiyalararası anlaşmanın bərqərar olması naminə Azərbaycan ilə Müqəddəs Taxt-Tac arasında qarşılıqlı fəaliyyət və səmərəli əməkdaşlıq bundan sonra da birgə səylərimizlə uğurla davam edəcəkdir. Bu əlamətdar gündə Sizə möhkəm cansağlığı, humanizm ideallarının təntənəsi uğrunda ali mənəvi missiyanızda müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Hörmətlə.” [49]

“Sua Santità,

A nome mio e del popolo dell'Azerbaijan, sono lieto di porgere le mie sincere congratulazioni e i miei migliori auguri a te e a tutti i tuoi compagni di fede in occasione del tuo giorno dell'incoronazione. Apprezzo il tuo contributo personale al rafforzamento di queste relazioni. Credo che l'interazione e la fruttuosa cooperazione tra l'Azerbaijan e la Santa Sede per la promozione dei valori universali e l'instaurazione della comprensione inter-civiltà continuerà con successo con i nostri sforzi congiunti. In questo importante giorno, vi auguro buona salute e successo nella vostra alta missione spirituale per il trionfo degli ideali dell'umanesimo. Cordiali saluti. ” [49].

Prezidentin verilmiş nitqində xüsusi nitq elementləri, konkret üslubi qaydalardan istifadə edilmişdir. Verilmiş diskurs nümunəsi bir qədər mürəkkəb cümlə və söz birləşmələri ilə zəngindir. Roma Papasına xitabən ünvanlanan diskurs olduqca rəsmi “Zati- müqəddəsləri” salamlama etiketi ilə başlayır. Nitqdə bəzi fars-ərəb mənşəli alınma sözlər, arxaizmlər vardır: məs; “Həmməzhəb” dinləri, məzhəbləri bir, eyni dindən olan, “Zati- müqəddəsləri” ən möhtərəm şəxs, “öncül” qabaqcıl, “Təşəkkül tapmaq” inkişaf prosesində formalaşmaq və s. Cümlənin ortasında gələn "Sizə və Sizin simanızda bütün həmməzhəblərinizə" - burada "Siz" sözü böyük hərflə verilmişdir, ümumiyyətlə “Siz” əvəzliyi hörmət ifadə etmək üçün , xüsusi və

ya hüquqi şəxsə yazılı şəkildə rəsmi müraciətdə böyük hərflə yazılır. “Şəxsən öz adımdan və Azərbaycan xalqı adından” deyərkən prezident müraciətində qətiliyini ifadə edir. Verilmiş yazılı diskursda həmçinin bəzi neologizmlərə rast gəlirik; konstruktiv, missiya, sivilizasiya, layihə və digər.

Siyasi diskurslar kifayət qədər rəsmi üslubda qurulur. Azərbaycan dilində hörmət mənasında rəsmi şəxslərə “Siz” deyərək müraciət olunur və feillər də bir qayda olaraq “siz” şəxsində verilir. Bu, çox qədim adətdir, qədim dövrlərdən türklər özlərindən yaşca böyüklərə “siz” deyərək müraciət edirlər. Bu qayda hər bir müraciət formasında gözlənilir. Məsələn, bağışlayın, buyurun, əyləşin, lütfən sözüünüzə davam edin və s. Bundan başqa, dilimizdə Cənab prezident! Hörmətli hakim! Xanım! Cənab! Müəllim! və s. kimi müraciət formaları da vardır. İtalyan dilində bu bir qədər fərqlidir. Hörmət mənasında böyüklərə, rəsmi şəxslərə “Lei” -O, üçüncü şəxsin təkində xitab edilir. Məsələn : *Grazie a Lei ! / La ringrazio !* - Təşəkkür edirəm! ; *Le sono grato!* - Sizə minnətdaram!; *Signor Mattarella (lei) è davvero molto gentile!* - Cənab Mattarella siz çox alicənabsınız. Azərbaycan dilində cümlə mübtəda ilə başlayır, sonra ikincidərəcəli üzvlər, xəbər sonda gəlir. İtalyan dilində isə öncə mübtəda ,xəbər ,sonra ikincidərəcəli üzvlər sadalanır. Diskurskarda müşahidə etdiyimiz kimi , italyan dilində isimlər bir qayda olaraq müəyyən və qeyri-müəyyən artıqılla işlənir, lakin ana dilində belə bir qayda yoxdur. İtalyan dilində isimlər cins kateqoriyasına bölünür. Onu da qeyd edək ki, diskursda intonasiyanın rolu böyükdür. Mətdə mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini əlaqələndirmək üçün, intonasiyadan istifadə edilir. Şifahi diskursda intonasiya vasitəsi ilə nida,sual cümlələri ifadə edilir və ya nəqli cümləni sual cümləsinə çevirmək mümkündür. Yazılı diskursda bu vəzifəni bağlayıcılar, durğu işarələri yerinə yetirdiyi halda, şifahi diskursda fikr və düşüncələri daha emosional tərzdə ifadə etmək üçün intonasiyadan istifadə edilir. Diskursu təşkil edən mürəkkəb cümlənin komponentləri arasında əlaqə yaratmaq üçün şifahi diskursda intonasiyanın yeri və rolu əvəzsizdir. Əgər diskursda mürəkkəb cümlənin tərəfləri arasında heç bir bağlayıcı yoxdursa,

onda mənə əlaqəsi məhz intonasiyanın üzərində qurulur. Xüsusən xitabları vurğulamaq üçün intonasiyadan istiadə edilməlidir. Prezidentin nitqlərini, diskurslarını daha çox mürəkkəb cümlələrlə müşahidə edirik. İstər sadə, istərsə də mürəkkəb cümlədə natiq niyyətini, məqsədini ifadə etmək üçün intonasiyadan istifadə edir. Sadə və mürəkkəb cümlələri müqayisə etsək, mürəkkəb cümlələrdə intonasiyadan daha dolğun, geniş şəkildə istifadə edilir. Diskuru təşkil edən cümlənin mürəkkəb cümlənin tərəfləri nəqli, əmr və ya sual intonasiyası ilə qurula bilər. Linqvistik baxımdan intonasiyanın tarixi bağlayıcılardan daha keçmişə dayanır. Cənab prezidentin nitqində bağlayıcılara tez-tez rast gəlirik.

Nitqdəki mürəkkəb cümlənin tərəfləri adətən bağlayıcılar vasitəsi ilə əlaqələnir. Məsələn : *“Uzun illər, əsrlər boyu Azərbaycan müstəqil deyildi, başqa ölkələrin tərkibində yaşayırdı, ancaq buna baxmayaraq, öz milli xüsusiyyətlərini itirmədi, milli xüsusiyyətlərini qorudu.”* İ.Əliyevin nitqindəki *“ancaq”* bağlayıcısı göstərir ki, birinci cümlə tabesizdir, həm də qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlədir; çünki bağlayıcısından aydın olur ki, ikinci cümlə tabeli, həm də səbəb budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir.

Və bir məqamı da diqqətə çatdıraq ki, tabesizlik bağlayıcıları mürəkkəb cümlənin mənə növünü müəyyənləşdirməyə kömək edir, amma tabelilik bağlayıcıları üçün belə bir hal nisbi xarakter daşıyır. Diskursda verilən *“və, ilə”* tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentlərini arasında əlaqə yaradan bağlayıcılardır. Bu bağlayıcılar cümlənin həmcins üzvlərini, eyni zamanda burada mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini arasında əlaqə yaradır. Nitqdə birləşdirmə bağlayıcıları olan *və, ilə* - vasitələrindən yerli yerində istifadə edilib. Diskursdakı bağlayıcılar zaman, ardıcılıq kimi mürəkkəb cümlələrin tərəfləri arasında əlaqə yaratmışdır. Həmçinin burada - amma, ancaq, lakin, isə bağlayıcılarına da müraciət edilib. Verilmiş bağlayıcılar əks mənəli mürəkkəb cümlələr arasında körpü rolunu oynayır.

Ümumiyyətlə diskursdakı cümlələrin quruluşundan danışarkən, onu da qeyd edək ki, sadə cümlələr nitqdə mürəkkəb cümlələrlə müqayisədə daha

qədimdir və mürəkkəb cümlələr, sadə cümlələrin birləşməsindən əmələ gəlir. Prezident çıxış etdiyi diskursla mürəkkəb cümlələrdən istifadə edərkən müxtəlif nüansları və faktları qeyd edir və onları bilavasitə əlaqələndirir. Diskursda verilmiş mürəkkəb cümlələr mənə və intonasiya cəhətdən dolğundur, aydındır və mətn quruluşca mürəkkəbdir. Mürəkkəb cümlələrin komponentləri baş və ikinci dərəcəli üzvlərdən ibarətdir. Nəticədə diskurs mətnini təşkil edən cümlələr arasında mənə əlaqəsi və güclü bir bitkinlik intonasiyası vardır. Diskursda fərqli sintak fiqurlar, mürəkkəb konstruksiyalar, modal sözlər geniş və yerli-yerində istifadə edilmişdir. Feli sifət, feli bağlama və məsdər tərkibləri bir sadə cümlənin ifadə etdiyi fikrə bərabər fikir ifadə edir. Lakin tərkiblər budaq cümlə deyil, sadə cümlənin mürəkkəb üzvü kimi verilmişdir. Diskurs mətnində müşahidə etdiyimiz mürəkkəb cümlələrin konkret məzmunu ilə qrammatik mənası eynidir. İctimai-siyasi diskursu mürəkkəb cümləsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Mürəkkəb cümlələr, modal sözlər, məcazlar diskursda xüsusi rəng qatır və auditoriyada da maraq oyadır.

Verilmiş nümunədə cənab prezident İlham Əliyevin çıxışına diqqət yetirək.

“Həmçinin Ermənistan baş nazirinin təəccüb doğuran bəyanatına toxunmaq istərdim... Beləliklə, bəyanat sözbəsöz belədir: “Qarabağ Ermənistanın bir hissəsidir və nöqtə”. Birincisi, yumşaq desək, bu, yalandır. Dünya tərəfindən həm Aran, həm də Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi tanınıb. Ermənistan özü də bu qanunsuz qurumu tanımır. Qarabağ tarixi, əzəli Azərbaycan torpağıdır. Beləliklə, Qarabağ Azərbaycandır və nida işarəsi... İndi deməliyəm ki, “Dağlıq Qarabağ xalqı” məfhumu mövcud deyil. Dağlıq Qarabağın əhalisi var, münaqişə başlayana qədər bu, bərabər hüquqlara malik olan Azərbaycan və erməni əhalisindən ibarət idi.” [50]

“Vorrei anche toccare la sorprendente dichiarazione del Primo Ministro dell'Armenia ... Quindi, la dichiarazione è letteralmente la seguente: “Il Karabakh è una parte dell'Armenia e punto.” In primo luogo, modestamente,

questa è una bugia. Sia il Basso che il Nagorno-Karabakh sono riconosciuti dal mondo come parte integrante dell'Azerbaijan. La stessa Armenia non riconosce questa organizzazione illegale. Il Karabakh è una terra storica e antica dell'Azerbaijan. Quindi, il Karabakh è l'Azerbaijan e un punto esclamativo ... Ora devo dire che il concetto di "popolo del Nagorno-Karabakh" non esiste. C'è una popolazione del Nagorno-Karabakh e prima del conflitto era composta dai popoli azerbaijano e armeno, che avevano uguali diritti." [50].

Cənab prezidentin baş nazirə cavab diskursu çox maraqlıdır. Prezident cavab nitqini özünəməxsus üslubda qurmuş və emosional təzdə durğu işarələrini sözlə ifadə etmişdir. Burada *"təəccüb döğuran bəyanat- la sorprendente dichiarazione"* ifadəsi özü təəccüb ifadə edir. Daha sonra "Qarabağ xalqı " anlayışına aydınlıq gətirmişdir , xalq və əhali sözləri arasındakı incə fərqi izah etmişdir . Mətndəki *"yalandır", "nida işarəsi", "qanunsuz"* leksemləri mövcud siyasi vəziyyətin, cərəyan edən hadisələrin dinamikasını əks etdirir. Bu kimi ifadə və təyinedicilərin köməyi ilə diskursun dərk edilməsi olduqca asanlaşır. Cənab Prezident diskursunda Azərbaycan əhalisinin tarixini , həqiqi faktlarla sübut etmiş, *"tarixi, ayrılmaz- storica e antica"* sözləri ilə diskursun tutarlılığını, kəsərini daha da artırmışdır. Diskursda bir sıra neologizm və alınma sözlər vardır. Məs; status-kvo(siyasi termin), regional və s. Verilmiş parçada, *"qanunsuz mövcudluq- organizzazione illegale"* ifadəsi ilə diskursun təsir gücünü daha da artırmış , siyasi mövqeyini aydın şəkildə, çəkinmədən bəyan etmişdir. Digər tərəfdən prezidentin *"Birincisi, yumşaq desək, bu, yalandır"* cümləsində *"yuşaq desək"* ifadəsi düzgün qarşılığının tapılmasında tərcüməçidən diqqət tələb edir. Bu nitqdə biz həmin ifadəni *"modestamente"* kimi saxlamağı məqsədəuyğun hesab etmişik. Prezidentin diskursları gələcək nəsil üçün gözəl nümunədir. Yüksək səviyyədə qurulmuş diskursun təkə insanların elmi, biliyi, təhsili ilə bağlı deyildir. Diskurs siyasətçinin fitri istedadıdır, insanın həyatı dərk etməsi, gedən proseslərə düzgün qiymət verə bilməsi və ondan özü üçün lazımı

örnek götürməsidir. Diskursda belə bir məqam özünü həmişə büruzə verir. Bəlağətli nitqə, geniş dünyagörüşünə, mükəmməl savada, yüksək intellektə sahib olan siyasətçinin nitqi, diskursu təvazökarlıq baxımından, nümunəvi və xoşagəlimli olur. Onlar bir qayda olaraq məqamlarını xalqın adından təqdim edirlər. Burada səmimiyyət, təvazökarlıq siyasi diskursun başlıca keyfiyyətlərindəndir. İnsan öz üstünlükləri ilə lovğalanmamalıdır. Prezidentin diskurslarında müşahidə etdiyimiz kimi alicənab, yüksək intellektli şəxslər “*mən*” şəxs əvəzliyini az hallarda işlədirlər və daha çox “*biz*” əvəzliyindən istifadə edirlər. Bütün bu insani xüsusiyyətlər siyasi liderin diskursunda real əks olunur. Diskursda ekspressivliyi yüksəltmək baxımından siyasi mətnlərdən ustalıqla istifadə etmək hər bir siyasətçiyə müyəssər olmur. Cənab prezident öz çıxışlarında, diskurslarında bunlara nail olmuşdur. Mənəvi dəyərlərin diskursda öz əksini tapması auditoriya tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Bu cür dəyərlər prezidentin çıxışlarında sadə cümlələrlə, publisistik üslubda xalqa çatdırılır və tərcümə zamanı bu məqamlar nəzərə alınmalıdır.

Verilmiş nümunədə İ.Əliyevin siyasi çıxışına diqqət yetirək:

“Son illər ərzində göstərdiyimiz qətiyyət və sözlə əməl arasında olan vəhdət, hesab edirəm ki, hər kəs üçün dərs olmalıdır. Çünki mən dəfələrlə dövlət məmurlarına təlimat verirdim ki, korrupsiya ilə, rüşvətخورluqla ciddi mübarizə aparılmalıdır və əgər bu və ya digər məmur bu çirkaba bulaşarsa, cəza çox sərt olacaq. Bir daha demək istəyirəm ki, heç kim bu məsuliyyətdən boyun qaçıra bilməz, heç kim qanundan üstün deyil, qanun qarşısında hamı bərabərdir, heç kimin əvvəlki xidmətləri nəzərə alınmayacaq. Xüsusilə bu əyri yola gedən insanların xidmətləri daha çox “ayı xidməti” nə bənzəyir. Ona görə hesab edirəm ki, bunu hər kəs artıq görüb və bilib. Ona görə bizim addımlarımız çox sərt olacaq, cəzalarımız da çox sərt olacaq.” [51].

“L'unità tra la determinazione che abbiamo dimostrato in questi anni e le parole ei fatti, credo, dovrebbe essere una lezione per tutti. Perché ho ripetutamente incaricato funzionari del governo di combattere seriamente la

corruzione e la concussione, e se questo o quel funzionario viene infettato, la punizione sarà molto severa. Ci tengo a ribadire che nessuno può sottrarsi a questa responsabilità, nessuno è al di sopra della legge, tutti sono uguali davanti alla legge, i precedenti servizi di nessuno saranno presi in considerazione. In particolare, i servizi delle persone su questo percorso tortuoso sono più simili a “mettersi le bastoni fra le ruote.” Pertanto, penso che tutti abbiano già visto e conosciuto. Pertanto, i nostri passi saranno molto severi e le nostre punizioni saranno molto severe”. [51].

İ.Əliyevin müşahidə etdiyimiz nitqi bir qədər tənbeh xarakteri daşıyır; “*hər kəs üçün dərs olmalıdır*”. Ölkə başçısının nitqi ümumi şəxslə və şəxssiz növ cümlələr üzərində qurulub. “*dövlət məmurları- incaricato funzionari*” deyərkən, məntiqi vurğudan istifadə etmiş, sözün təsir qüvvəsini daha da artırmışdır. Hadisənin vacibliyini, mahiyyətini vurğulamaq üçün malı² - feilin vacib şəkilindən istifadə edilmişdir. Prezidentin çıxışında bir çox məcazlara rast gəlirik, məs, “*mettersi le bastoni fra le ruote - ayı xidməti*” bunlar diskursa xüsusi rəng qatmışdır; “*Çirkaba bulaşmaq, əyri yola gedən*”-əvəzinə “*persone su questo percorso tortuoso*”, “*boyun qaçırmaq-yerinə “sottrarsi a questa responsabilità”, “addımlarımız sərt olacaq” - əvəzinə “i nostri passi saranno molto severi”* və s.

Prezident siyasi diskursunda xalqın adından çıxış edərək, onlara duymaq istədiklərini deyir; “*heç kim qanundan üstün deyil, qanun qarşısında hamı bərabərdir.*” Prezidentin çıxışında bir sıra alınma sözlər vardır; təlimat, korrupsiya, vəhdət, rüşvətxorluq və s. Diskursda köməkçi nitq hissəsi olan modal sözlər, nitqin qətiyyətini artırmışdır; “*ona görə hesab edirəm ki, demək istəyirəm ki, zənnimizcə*” və s. “*Modal sözlərin məna növləri gerçəkliyə qarşı münasibətin müxtəlifliyindən irəli gəlir; yəni modal sözlər cümlədə ifadə olunan fikrə qarşı müxtəlif münasibətlərin təzahür etdiricisi olduqları üçün müxtəlif növlərə bölünür.*” [24, s.266].

Şifahi diskursda modal sözlər intonasiya vasitəsi ilə vurğulanır. Diskursda modal sözlərin xüsusi yeri vardır. Modal sözlər səsin nisbətən

yüksəkliyi, səs tonunun dəyişməsi ilə öncə deyilən fikrə münasibəti bildirir. Modal sözlər diskursda ara söz, bağlayıcı, söz-cümlə kimi işləyə bilər. Bütün dillərdə modal sözlərə rast gələ bilərik. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi modal sözlərlə zəngindir. Yazılı və şifahi diskursda modal sözlərə tez-tez müraciət edildiyini müşahidə edirik. Diskursda həm də, fikrin təsdiqi üçün modal sözlərə yer verilir. Azərbaycan qədim şifahi folkloruna göz gəzdirsək, bir çox bayatı, əfsanə və dastanlarda, ümumən klassik ədəbiyyatda modal sözlərin bir çox nümunələrinə rast gələrik. Bütün bunlar lüğət fondunun zənginliyindən xəbər verir. Diskursda müşahidə etdiyimiz modal sözlər, cümlənin kəsərini artırır, mənanın aydın dərk edilməsinə təkan verir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə, dilimizə yeni leksik vahidlər daxil olur və onların müəyyən bir hissəsi modal sözlərə çevrilərək diskursda öz əksini tapır. Modal sözlər, diskursa xüsusi ifadəlilik gətirən nitq elementidir.

Verilmiş bu parçada, siyasi diskurs ən ali səviyyədə qurulmuşdur. Müəyyən cümlələrdə feili bağlama nümunələrinə rast gəlirik. Nümunə gətirilmiş sitatda, -ib, -araq şəkilçilərinin köməyi ilə feili bağlama tərkibli mürəkkəb cümlələr yaradılmışdır. Mürəkkəb cümlələrin qurulmasında, və, ki, ona görə də- bağlayıcılarından istifadə edilmişdir.

O, məntiqli və aydın diskursları ilə böyük kütlələri ram edən, arxasınca aparan, təkraredilməz bir natiq, uzaqgörən dövlət xadimidir. Auditoriya onun diskursunun səlisliyinə, səmimiyyətinə zəngin söz ehtiyatına, məntiqliliyinə valeh olur. Prezidentin özünəməxsus diskurs üslubu vardır.

Diskursda linqvistik vasitələrdən, qoşma, modal sözlər, nida və bağlayıcılardan geniş istifadə olunmuşdur. Bağlayıcılar, diskursdakı mürəkkəb cümlələr arasında əlaqə yaratmaq üçün müstəsna rola malikdir.

NƏTİCƏ

Diskurs elminin öyrənilməsi onun bir çox mühüm və vacib cəhətlərinin üzə çıxmasına imkan verir. Diskurs və diskurs təhlil tarixən təkmilləşmiş bir dilçilik hadisəsi olmaqla yanaşı həmçinin mühüm bir ünsiyyət prosesidir.

1. İctimai-siyasi konfranslarda debatlarda həyata keçirilən bir hadisə olan və fikir və düşüncələrin ,emosiyaların elmi dil ilə ifadəsi olan siyasi diskurs ,müasir dövrdə hər bir ölkənin siyasi həyatını şərtləndirən zəruri bir ehtiyacdır.
2. Diskursun şifahi və yazılı formaları ana dilinin leksik qrammatik qanunlarını mükəmməl bilib diskursda tətbiq etmək müstəsnaadır . Şifahi diskursda , ümumiyyətlə diskursda əsas faktor olan inandırıcılıq qabiliyyətidir ki, bu istiqamətdə natiq diskursun təsir gücünü artırmaq üçün müəyyən mimika və jestlərdən istifadəsi labüddür.
3. Diskursun digər dil elementəri ilə əlaqəsi , diskursiv mətnə qurulan sintaktik ,qrammatik , leksik əlaqələr , əsas və köməkçi nitq hissələrinin cümlədə yeri, hiss - həyəcanın yazılı diskursda durğu işarələri ilə ifadəsi ,şifahi diskursda emosiyaların ifadə olunduğu jestlər , diskursu şərtləndirən amillərdəndir.
4. İtalyan və Azərbaycan dillərində müşahidə etdiyimiz siyasi diskursun yazılı və şifahi diskursun xüsusiyyət və cəhətlərini əks etdirən diskursiv mətn tədqiqatın əsas məqamlarındandır . Aparılan tədqiqat nəticəsində belə qənaətə gəlirik ki diskurs müəyyən zaman və məkan vəhdətində mövcud olur və diskursu yaradan zəruri vəziyyət dəyişdikdə onun dərk edilməsi də dəyişir.
5. Belə nəticəyə gəlirik ki, diskursun vahid bir həcmi və ölçüsü yoxdur , diskursun ölçüsü diskursu söyləyən natiqdən aslı olaraq dəyişir.
6. Nəzərə çatdıraq ki, müşahidə etdiyimiz siyasi diskursların əsas özəlliyi , çıxışa hazırlaşarkən əsas diqqəti sözlərə yox, məhz ifadə

ediləcək fikirlərə yönəltməkdən keçir. Əgər siyasi diskursun komponentləri müəyyən məntiqlə sadalanarsa bu məntiqilik tərcümə prosesində nəzərə alınmalıdır.

7. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin çıxışlarının özünəməxsus ritorikası vardır və italyan dilinə tərcümə zamanı həmin ritorikanın çatdırılması əsas şərtidir.

8. Fikrimizcə, siyasi diskursun ifadə olunduğu siyasi terminologiya, mövcud ictimai- siyasi situasiyanı əks etdirir, cəmiyyətin təkamül prosesini, Azərbaycan xalqının millətinin siyasi vəziyyətini əks etdirməklə, irəli sürülən müxtəlif ideya və mülahizələrin, insan faktorunun, onun fəaliyyətinin nəticələrinin necə təzahür etdiyini müxtəlif aspektlərdən cəmiyyətə bəyan edir.

9. Aparılan tədqiqat işindən bu qənaətə gəlirik ki, diskurs təhlillərində diskursda müşahidə etdiyimiz kimi, milli mənşəli sözlər, həmçinin dilimizdə ümumişlək status qazanmış alınma sözlər, leksik vahidlər əsasında "*qarşıdurma, anlam, köçkün, qaçqın, şəhidlik, tərəfdaş, dövlətçilik*" və s. terminlər dilimizin lüğət tərkibinə daxil olmuş və həmin tipli sözlər hazırda elmi –siyasi konfranslarda, müzakirələrdə siyasi debatlatda aktiv şəkildə işlənməkdədir.

10. Siyasi diskurs leksik normalarla formalaşdırılır. Bura daxildi düzgünlük hansı ki siyasi diskursu ümumiyyətlə diskursu şərtləndirən zəruri amillərdən məqamlardan biridir. Diskurs prosesində ilk öncə, diskursun ana dilinin ədəbi dil normalarına uyğunluğunu nəzərdən keçirilməli, müvafiq olaraq fonetik normanın tənzimlədiyi tələffüz və yazılış qaydalarından həmçinin qrammatik və leksik normalardan kifayət qədər məharətlə, ustalıqla istifadə edilərək sözlər misralara düzülüb mətn halına gətirilməlidir. Düzgün hesab edilən hər bir diskurs tam mədəni sayıla bilməz, bunun üçün başqa şərtlərə də əməl etmək lazımdır. Mədəni diskursu şərtləndirən bir sıra tələblər vardır. Diskurs üçün irəli sürülən tələblər bunlardır: aydınlıq, düzgünlük,

sadəlik, dəqiqlik, lakoniklik, zəngin söz ehtiyatı və orjinal ifadə etmə bacarığı, təmizlik, ifadəlilik, və s.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda, eləcə də onun inkişafında baş verən ictimai-siyasi hadisələrin dilin lüğət fonduna təsiri danılmazdır. Çünki, dilin söz bazasının lüğət fondunun terminologiya sisteminin neologizmlərlə təkmilləşməsi və bəzi qavramların, ifadələrin dəyişilməsi məhz ölkənin ictimai-siyasi həyatında gedən inkişaf və təkamüllə sıx əlaqədardır. Cəmiyyət millət inkişaf etdikcə baş verən sivilizasiyaların və texnoloji yeniliklərin hesabına dilin lüğət fondu da bəzi dəyişikliklərə məruz qalır. O da həqiqətdir ki, ana dilində söz yaradıcılığında, leksik-grammatik üsullara və başqa dillərdən keçən kalkalara dilimizə keçən sözlər ilk yerdədir. Bütün bunlar diskursda da öz əksini tapır. Qlobal dünyada, texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar bəzi siyasi-iqtisadi terminlər, leksemlər və yeni sözlər yarandıqca, Azərbaycan dilində, həmçinin qonşu dillərdə də onların kalkaları formalaşır. Ölkəmizdə gedən elmi, texniki, yeniliklər sayəsində, milli lüğət tərkibinə yüzlərlə siyasi terminlər və ifadələr daxil olur.

İstifadə Edilmiş Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı. Zərdabi LTD. 2011, s.182
2. Abdullayeva F. Peşəkar Tərcümənin Əsasları. Dərslik. UniPrint. Bakı. 2010, s.75
3. Abdullayev S. Qeyri-səlis dilçilik təcrübəsi. Bakı. "Victory" . 2013, s.138
4. Axundov A. Dil və Ədəbiyyat. I cild. Bakı. Gənclik. 2003, s.305
5. Ağazadə A. Müasir dövrdəki ingilisdilli hüquqi mətnlərin diskursiv xüsusiyyətləri . Avtoreferat .ADU. Bakı. 2012. s.14
6. Abdullayev N. Nitq Mədəniyyətinin Əsasları. Bakı. ADPU-nun mətbəəsi .Dərs vəsaiti. 2014, s.109
7. Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mədəni irs .Bakı. ADMİU-nun mətbəəsi. 2011, s.88
8. Azərbaycan Tərcümə Ensiklopediyası . Bakı . ADU. 2018, səh.39
9. Abbasova Q.Y.B., Ritorika, Turan evi ,Bakı. 2008, s.207
10. Babayev A. Tərcümə olunmaq və tərcümə etmək. Bakı, Ədəbiyyat .2016. s.23
11. Bayramov Ə.S. , Ə.Ə.Əlizadə .Psixologiya. Bakı. ÇİNAR-ÇAP.2009. s.508
12. Babayeva M. Xarici dil dərsi üçün seçilmiş mətnlərin funksional xüsusiyyətləri. " Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri ". ADU .Bakı.2016 , s.126
13. Yunusov D. Mürəkkəb sintaktik vahidlərdə konstantlıq və variativlik. Bakı, "E.L." nəşriyyatı. 2008, s.7
14. Əlibəyzadə E. Azərbaycan Dilinin Tarixi . Birinci cild. Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi . Bakı.2007. s.69
15. Əsgərov M. Linqvopsixologiya və ya Dilin Psixologiyası . Bakı. Elm və Təhsil ,2011 , s.199

- 16.Əmirov H. Tərcümə mətnində rast gəlinən leksik ,sintaktik və üslubi priyomlar və onların tərcümə problemləri ." Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri ". ADU .Bakı.2016. s.388
- 17.Hüseynova E. Müasir türk dili ;Tərcümənin linqvistik problemləri. Bakı.Savad.2019. s.24
- 18.Həmidova N.Ş. , Danışığ və institusion diskursların fərqləndirilməsi ."Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri " III Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri .Bakı,ADU,2018, s.26
- 19.Həsənova L. Diskursda zaman konsepti və onun mahiyyətinə müxtəlif yanaşmalar. ADU-nun Elmi xəbərləri. Bakı.2016 / 3 . s.81
- 20.Hüseynova Y. Bədii mətnin diskursiv xüsusiyyətləri .Magistr Dissertasiyası. Bakı.2018.ADU.Giriş 3
21. Hacıyeva İ. Nitq Mədəniyyəti Məsələləri. Bakı. "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı .2004. s.34
- 22.Hüseynov S. Nitq Mədəniyyəti. Bakı.Yazıçı.2010 . s.162
- 23.Hüseynov S. , Elvira Qaracayeva. Azərbaycan Dili və Nitq Mədəniyyəti Bakı,Elm və Təhsil , 2016, s.62
24. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili .III hissə .Morfologiya Bakı. Şərq-Qərb ,2007, s.266
- 25.Hacıyev A. Tracy Brain. Qazanmaq üçün danış. Tərcüməçi –Aqil Hacıyev. Qanun-2020.55 s.
- 26.Xudiyev N. Ədəbi dilimiz efrdə və ekranda.Bakı.Təhsil.EİM.2000. s.80
27. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Ankara.1997. s.437
- 28.Kərimova İ.K. , İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun funksiyaları , "Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri " III Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri .Bakı,ADU,2018, s.30
- 29.Quliyev A.Ə , Xarici Dillərin Tədrisinin Aktual Problemləri Respublika Elmi Konfransının Tezisləri .Mətnin qavranılması və yaradılmasının psixolinqvistikası. 2018 ,ADU. " MTM-İnnovation", Bakı , s.55

- 30.Məmmədov A. , M. Məmmədov .Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. .2010.Çaşıoğlu.Bakı, s.49
- 31.Məmmədova R. Azərbaycan dilində nitqin formaları. Elm və təhsil. Bakı,2017. s.99-100
- 32.Mustafayeva Q. Azərbaycan Dilinin Üslubiyatı . Bakı .ELM. 2010. s.102
33. Məmmədbəyli A. İngilis dilində insanın hiss,duyğu ,hal və hərəkətləri ilə əlaqəli somatik frazeoloji birləşmələr və onların Azərbaycan dilindəki ifadə vasitələri . ADU-nun Elmi xəbərləri. Bakı.2016 / 3, s.142
- 34.Novruzov R. Bədii Tərcümənin Nəzəriyyəsi və Təcrübəsi. Bakı. Mütərcim. 2011. s.29-30
35. Novruzov R .M. , Ü.S.Abdullayeva . N.A.Nağıyeva . F.A.Aşurbəyli . Bədii Tərcümənin Xüsusiyyətləri.Bakı.Mütərcim.2016 s.64
36. Rəsulov Ə. Tərcümə Nəzəriyyəsi Müstəvisində Türkiyə Türkcəsi və Azərbaycan dili.Bakı .Nurlan. 2007, s.93
- 37.Seyidov M. Müasir Etiket Ensiklopediyası.Bakı. Gənclik.2003. Giriş. s.4
38. Şirinova İ. Müasir dilçilikdə variativlik hadisəsi. ." Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri ". ADU .Bakı.2016 . s.96
39. Şərifova İ. Tərcümədə qarşıya çıxan yeni sözlərin və terminlərin yaratdığı çətinliklər. ADU-nun Elmi xəbərləri. Bakı.2016 / 3, s.90
- 40.Yusifov M. Nitq mədəniyyəti .Elm və Təhsil.Bakı.2019. s.102
- 41.Veysəlli F.Y. , Diskurs təhlilinə giriş ,Tİ-MEDİA, 2010 ,Bakı ,s.10
42. Veysəlli F.Y. , Q.Ş.Kazımov, İ.B.Kazımov , A.Y.Məmmədov , Azərbaycan Dilinin Funksional Qrammatikası; Sintaqmatika, Söz Birləşməsi və Sadə Cümlə Sintaksisi.III cild.Bakı.Prestige çap evi. 2014. s.232
- 43.L'Ambasciata d'Italia a Baku. Grafiche dell'artiere.Azərbaycan və İtaliya; təkamül edən dostluğun dərin kökləri və əməkdaşlığımızın gələcəyi.adlı müəhazirəsi. 2021. Bologna.Italia.S.17

İnternet resursları

44. <https://president.az/az/articles/view/44435>
45. <https://manera.az/index.php?newsid=2009>
46. <https://wikiapp.org/az/luget/terminler/terminl%C9%99rint%C9%99rcu%CC%88m%C9%99si-termini-haqqinda>
47. <https://president.az/az/articles/view/44435>
48. https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2013/02/130212_ilham_officials_speech
49. <https://president.az/az/articles/view/50867>
50. <https://apa.az/az/xarici-siyaset/prezident-i%CC%87lham-eliyev-valday-beynelxalq-diskussiya-klubunun-xvi-illik-iclasinin-plenar-sessiyasinda-istirak-edib-553279>
51. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://report.az/amp/daxili-siyaset/ilham-eliyev-eger-bu-ve-ya-diger-memur-bu-cirkaba-bulasarsa-ceza-cox-sert-olacaq/&ved=2ahUKEwi34uOIxKX3AhUCQ_EDHUnlCc0QFnoECAoQAQ&usg=AOvVaw3tna3y1E7lZoFtWUUvrssc